

1981

zprávy

KRAJSKÉHO
VLASTIVĚDNÉHO
MUZEA
V OLOMOUCI

Číslo 210

Vítězslav Kollmann

K VÝSTAVĚ STRÁŽ LIDU — SVĚDEK A BOJOVNÍK

V říjnu 1980 uplynulo již 60 let od vzniku Stráže lidu, proletářského listu, jenž od svého založení prosazoval požadavky pracujících v boji proti buržoazii. O těsném sepětí Stráže lidu s životem pracujících svědčí významná slova z titulní stránky prvního čísla listu z 15. 10. 1920, kde v redakčním úvodníku „Novému listu na cestu“ čteme: „Stráž lidu bude hlasatelkou všeho, co hýbá nitrem pracujícího lidu, do sloupců Stráže lidu bude padat odlesk jeho života, aby ve zra-ku i vzdáleného čtenáře vzněcovala věrný obraz toho, co se děje a bude dít v naší blízkosti.“

K tomuto jubileu, jež je i významným výročím naší dělnické třídy a KSČ, uspořádalo Krajské vlastivědné muzeum Olomouc ve spolupráci s OV KSČ a ONV v Olomouci výstavu s názvem „Stráž lidu — svědek a bojovník“. Posláním výstavy bylo přiblížit návštěvníkům, zejména mladé generaci, vznik, vývoj i současné úkoly listu, ukázat, že Stráž lidu, spolu s Rudým právem, ostravským Dělnickým deníkem, brněnskou Rovností a dalšími listy je nerozlučně spjata s revolučními tradicemi dělnického hnutí a KSČ na Moravě v duchu Leninovy teze, zdůrazňující, že „stranický list není jen kolektivní propagátor a kolektivní agitátor, ale také kolektivní organizátor“.

Výstava, která byla slavnostně zahájena dne 10. 10. 1980 v KVMO a trvala do 30. 11. 1980, zahrnovala 11 chronologicky řazených vývojových celků historie listu:

1. Počátky dělnického tisku na střední Moravě, která návštěvníky seznámila s prvními sociálně demokratickými časopisy, vydávanými v naší oblasti a s čelnými redaktory pokrokového dělnického tisku.
2. Vznik Stráže lidu v r. 1920, v níž se zdůraznil význam VŘSR, revoluce, která zahájila praktický přechod společnosti od kapitalismu k socialismu. Prostějovský Hlas lidu se však v té době stal mluvčím sociálně demokratické pravice. Levice proto přistoupila k vydávání nového listu — Stráže lidu — hájícího práva dělnictva. K významným zakladatelům Stráže lidu patřil Julius Volek Choráz, účastník VŘSR a nadšený propagátor děl Marxe, Engelse a Lenina.
3. Stráž lidu — orgán KSČ (1921—1924). Toto prostějovské období dějin listu je úzce spjata s počátečním vývojem KSČ na střední Moravě. První číslo komunistické Stráže lidu vyšlo 19. 5. 1921 s podtitulem „obdeník Československé strany komunistické“. Stráž lidu se stala orgánem olomoucké župy KSČ se sídlem v Prostějově. Již od svého počátku byl list vystaven častým konfiskacím, jimiž se aparát „demokratické republiky“ bránil proti požadavkům komunistického tisku. V této části byly vystaveny rovněž ukázky titulních stránek dalších předních komunistických listů, vycházejících na severní Moravě.
4. Stráž lidu v období bolševizace KSČ (1924—1929). Tato etapa dějin listu seznámila návštěvníky s přerovským obdobím Stráže lidu, souvisejícím s přenesením centra XVII. kraje KSČ z Prostějova do Přerova. Na počátku tohoto období vedla Stráž lidu boj s Kamenářovou oportunistickou skupinou, která začala v roce 1924 vydávat v Prostějově opoziční Stráž lidu. Vlekly soudní spor skončil vítěz-

stvím KSČ a zastavením opozičního listu. Výmluvný doklad o pronásledování redaktorů Stráže lidu představovala ukázka žaloby T. Bati na A. Vrtaníka za svědectví o vykořisťování dělnictva. Dále zde byly vystaveny ukázky Našeho slova a Slováčka — komunistických listů tištěných v Přerově — a odezvy Stráže lidu na V. řádný sjezd KSČ.

5. Stráž lidu v období 1930—1933. V době hospodářské krize se Stráž lidu zapojila do třídního boje proti buržoazii. Vládnoucí třída odpověděla zvýšeným terorem a zastavením komunistického tisku v r. 1933. Vilém Nový, přední redaktor listu ve 30. letech ve své autobiografii *„Život a revoluce“* vzpomíná: *„Komunisté vydávali svůj list s velkými těžkostmi, ale byli si vědomi významu svého tisku a obětavě jej podporovali a kolportovali. Dokonce i nezaměstnaní Stráž lidu podporovali a starali se o její rozšiřování.“* Již v roce 1931 byl list úředně na půl roku umlčen. Přerovské období vydávání Stráže lidu skončilo v září 1931, kdy byl list úředně zastaven. Brněnské období začalo listopadem r. 1931, kdy Stráž lidu vycházela jako hlavičkový list brněnské Dělnické rovnosti. K prvořadým úkolům rudého tisku patřil boj proti fašismu a na obranu SSSR. Zastavením Dělnické rovnosti v říjnu 1933 skončilo legální vydávání Stráže lidu v předmnichovské republice.

6. Komunistický tisk v letech 1933—1945. V tomto období vycházela Stráž lidu již ilegálně. Perzekuce KSČ vyvrcholila v r. 1938, kdy došlo k úřednímu zákazu činnosti strany. O ilegální práci KSČ v době okupace svědčily vystavené ukázky protifašistických letáků, rozšiřovaných na Olomoucku.

7. Stráž lidu v letech 1945—1948. Novodobá historie dějin listu začala 15. 5. 1945, kdy vyšlo dnes již historické první číslo olomoucké Stráže lidu jako orgánu KV KSČ v Olomouci. Prvním odpovědným redaktorem listu se stal přímý účastník bojů na obranu Španělské republiky proti fašismu soudruh Antonín Tecl, prvním šéfredaktorem soudruh Eduard Mandák, krajský tajemník KSČ v Olomouci. V této době Stráž lidu bojovala za realizaci požadavků KSČ a významně se podílela na Únorovém vítězství pracujících.

8. Stráž lidu v letech 1948—1960. V této etapě byl list prezentován jako kolektivní propagátor, agitátor a organizátor při budování socialismu na Olomoucku.

9. Stráž lidu v letech 1960—1969. V r. 1960 po vytvoření nových krajských a okresních výborů KSČ se Stráž lidu stala orgánem OV KSČ a ONV v Olomouci. Další úspěšnou práci listu v procesu budování vyspělého socialismu v podmínkách olomouckého okresu však narušila vleklá krize ve straně a společnosti, která vyvrcholila kontrarevolucí v r. 1968. Zdravé síly ve straně a společnosti mobilizovaly a sjednocovaly Zprávy — časopis spojeneckých vojsk.

10. Stráž lidu v letech 1969—1980. Konsolidace celé naší společnosti nastala po dubnovém plénu ÚV KSČ v r. 1969, kdy do čela strany byl zvolen soudruh Gustáv Husák. Obnovená redakce listu pod vedením šéfredaktora soudruha Josefa Urbance opět navázala na tradice proletářského listu, napomáhala konsolidačnímu procesu na Olomoucku a všemi silami se zapojila do plnění úkolů vytyčených XIV. sjezdem KSČ. Stráž lidu v současné etapě byla prezentována jako list, jenž se úspěšně podílí na realizaci cílů vytyčených XV. sjezdem KSČ v podmínkách našeho okresu.

V 11. závěrečné účasti, nazvané Leninskou cestou k dalšímu rozvoji naší socialistické vlasti, byli návštěvníci seznámeni s problematikou současného života Stráže lidu — s činností redakčního kolektivu, dopisovatelského aktivu i s postupem výroby novin od rukopisu až k hotovému číslu. Výstavba bylo doplněna rovněž vyznamenáními, jež jsou výrazem uznání stranických a státních orgánů za angažovanou publicistickou práci redakce.

Návštěvníci vernisáže výstavy zhlédli rovněž televizní pořad s názvem *„Stránky z historie Stráže lidu“*, který bude dále využíván jako audiovizuální pomůcka ve výchovně vzdělávacím procesu. K této výstavě Krajské vlastivědné muzeum Olomouc vydalo katalog *„Stráž lidu — svědek a bojovník“*, který může sloužit jako pomůcka při studiu regionálních dějin dělnického a komunistického hnutí. Při

přípravě výstavy byly přefotografovány jak některé významné články z jednotlivých ročníků Stráže lidu a dalších listů, tak řada archiválií z fondu Státního oblastního archivu v Opavě — pobočky v Olomouci. Pořízené negativy a náhledové snímky, určené k dalšímu badatelskému využití, jsou uloženy ve fotoarchivu Krajského vlastivědného muzea Olomouc.

Výběrová bibliografie k dějinám Stráže lidu

Barfusová, Herma: Mluví pracující. [Z historie Stráže lidu a její propagace v řadách dělnictva.] Stráž lidu, L, 1970, č. 109, s. 2.

Jak jsem se stal kolportérem Stráže lidu. [Ze vzpomínek Arnošta Drápala, jednoho z prvních kolportérů Stráže lidu.] Stráž lidu, LV, 1975, č. 110, s. 3.

K 50. výročí založení KSČ. Stráž lidu k 1. máji 1921. Stráž lidu, LI, 1971, č. 50, s. 2.

K 50. výročí Stráže lidu. C. F. Volney. [O francouzském materialistickém filozofu, zakladateli francouzské Stráže lidu.] Foto. Stráž lidu, L, 1970, č. 83, s. 1.

Komolý, Miroslav: Půl století ve službách strany. [Z historie Stráže lidu.] Stráž lidu, LV, 1975, č. 110, s. 1.

Kubíček, Jaromír: Padesát let komunistického tisku na Moravě. Brno 1974. 217 s.

Mucha, Štěpán: Vrátili jsme Stráži lidu komunistickou tvář. [Ke konsolidaci Stráže lidu po roce 1968.] Stráž lidu, L, 1970, č. 109, s. 3.

Nový, Vilém: Život a revoluce. Praha 1974. 294 s.

Památná schůze ve spolkovém domě. [Vzpomínka na založení Stráže lidu.] Stráž lidu, L, 1970, č. 103, s. 4.

Stuna, Rudolf: Kapitoly z dějin Stráže lidu. [K historii Stráže lidu od počátků do roku 1965.] Stráž lidu, 45, 1965, č. 48, 50, 54, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 72 — na str. 2.

Stuna, Rudolf: Stráž lidu o vzniku Sovětského svazu. Stráž lidu, LII, 1972, č. 144, s. 2.

Stuna, Rudolf: O 1. máji 1922. [Stráž lidu v r. 1922.] Stráž lidu, LII, 1972, č. 51, s. 3.

Stráž lidu — významný nástroj strany. [O historii i současných úkolech listu.] Stráž lidu, LX, 1980, č. 119, s. 4.

Tecl, Antonín: K 50. výročí KSČ. [Boj o Košický vládní program na stránkách Stráže lidu.] Stráž lidu, LI, 1971, č. 6, s. 2.

Tecl, Antonín: K 25. výročí obnovení Stráže lidu. Stráž lidu, L, 1970, č. 54, s. 1—2.

Tecl, Antonín: Salut Stráži lidu. [Z historie Stráže lidu.] Stráž lidu, L, 1970, č. 109, s. 2.

Urbanec, Josef: Jsme hrdi na to, že patříme ke Stráži lidu. Vzpomínka šéfredaktora Stráže lidu na významné redaktory listu.] Stráž lidu, LX, 1980, č. 119, s. 1—2.

Urbanec, Josef: Padesát revolučních let. [Z historie Stráže lidu.] Stráž lidu, L, 1970, č. 109, s. 1—3.

Urbanec, Josef — Stuna, Rudolf: Stráž lidu k 10. výročí VŘSR. Stráž lidu LVII, 1977, č. 95, s. 2.

Urbanec, Josef — Stuna, Rudolf: K 60. výročí vzniku Stráže lidu. [Stat o historii i současných úkolech Stráže lidu.] In: Stráž lidu — svědek a bojovník. Katalog výstavy 60. výročí vzniku Stráže lidu. Olomouc, KVMO 1980, s. 7—14.

Urbanec, Josef — Stuna, Rudolf: Leninovy stati ve Stráži lidu. [Otištěné v listopadu r. 1920.] Stráž lidu, LX, 1980, č. 5, s. 2.

Urbanec, Josef — Stuna, Rudolf: Z dějin Stráže lidu. [O Stráži lidu v době konání ustavujícího sjezdu KSČ.] Stráž lidu, LX, 1980, č. 19, s. 2.

Vožda, Gustav: Julius Volek-Choráz a Přerovsko. Přerov 1978.

Zapletal, František: Hrst vzpomínek na činnost dělnických dopisovatelů. [Vzpomínky na činnost dopisovatelů Stráže lidu na konci 40. a začátkem 50. let.] Stráž lidu, L, 1970, č. 70, s. 1—2.

Ze „životopisu“ Stráže lidu. [K počátkům Stráže lidu.] Stráž lidu, LIX, 1979, č. 96, s. 4.

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA VE SVĚTLE BÍLSKÉ OBEČNÍ KRONIKY

První světová válka hluboce zasáhla do dějin českého a slovenského národa. Na jejím počátku byla ještě naše vlast součástí rakousko-uherské habsburské monarchie, na jejím konci vznikla samostatná Československá republika. Tomuto dějinnému úseku je věnována celá řada prací historiků, které osvětlují a hodnotí celkovou hospodářskou i politickou situaci za první světové války. V této krátké regionálně zaměřené studii, jejímž základním pramenným materiálem je kronika obce Bílska,¹ se pokusíme přiblížit si, jaký dopad měly tyto dějinné události na život obyvatel malé české obce.

Obec Bílsko leží asi 9 km jihozápadně od Litovle. Bílsko bylo vždy čistě zemědělskou a počtem obyvatel malou obcí, přičemž národnost zdejších obyvatel byla česká.² Obec Bílsko spadala ve sledovaném údobí pod politický okres Litovel, jenž tvořil uzavřený politický a správní celek. Základem hospodářství oblasti politického okresu Litovel bylo zemědělství. Vývoj průmyslu v litovelském politickém okrese byl ovlivněn produkční zemědělskou oblastí a rozvíjel se zde především průmysl potravinářský. Společenský a politický vývoj politického okresu Litovel před první světovou válkou byl charakterizován nástupem české buržoazie, jejíž ekonomický růst jí umožnil politické ovládnutí Litovle.³

Po vypuknutí války byly podstatně omezeny demokratické svobody a postupně byl zaváděn vojenskobyrokratický režim. Současně s vyhlášením všeobecné mobilizace 31. července 1914 bylo zrušeno právo shromažďovací a spolčovací a listovní tajemství, byla zesílena cenzura tisku. Antidemokratická opatření rakouské vlády potlačila nejen český národní, ale i všechn politický život v českých zemích. Na jeho místo nastoupily také v politickém okrese Litovel oficiální projevy „*vlastenectví a oddanosti*“ městských i obecních zastupitelstev, spolků a škol. České strany nevyvíjely žádnou politickou činnost, a došlo-li k nějaké aktivitě jejich představitelů, pak bylo toto vystupování zcela prorakouské.

Kronika obce Bílska, která byla pořizena na základě vládního nařízení ze dne 30. ledna 1920, jakožto narativní pramen místní povahy má pro dokreslení konkrétních událostí této doby svůj specifický význam. Svým živým popisem má vzhledem k normativním pramenům především doplňující charakter. Kronika je psána s retrospektivou k válečným letům, kriticky je hodnotí a osvětluje, jaký byl postoj českého obyvatelstva této obce k vedené válce.

Události let 1914–1918 zaznamenal bílský rodák, rolník Josef Tyl, o němž jeho nástupce, kronikář JUDr. Jan Knaibl poznamenal, „*že by se Tyl dal zařadit do kategorie vesnických písmáků*“.⁴ Kronikář Josef Tyl popisuje podrobně jednotlivá válečná léta a naskýtá se tu tedy možnost sledovat, jak působila na život obyvatel hanácké obce. Z tohoto hlediska je zajímavá také rukopisná práce JUDr. Jana Knaibla „*Dějiny obce Bílska u Litovle*“,⁵ jež pravděpodobně vychází z kronikářských zápisů Josefa Tyla, avšak na mnoha místech je doplňuje.

Všeobecná mobilizace byla v Bílsku vyhlášena 28. července 1914 o níž je v kronice následující zápis: „*Starosta obdržel rozkaz od úředníka, který přijel autem v 8.00 hodin večer. Přivezl celý balík rozkazů, podle nichž se mělo čtvrtý den rukovat. O 11. hodině přišel četník s rozkazem, proč starosta to nevyhlásil hned, že přijde před vojenský soud. I musel o 12. hodině v noci obecní posel Fr. Vyroubal bubnem při záři hasičských pochodní mobilizaci vyhlásiti a hned, že se má rukovat*“.⁶

Mobilizace způsobila ve venkovském hospodářství zmatek, poněvadž značná část mužů byla odvedena⁷ a veškerá tíha zemědělských prací ležela v mnoha případech na ženách, starcích a nedospělých dětech. Na počátku se však všeobecně

věřilo, že válka dlouho nepotrvá. Od 1. října 1914 vstoupilo v platnost vládní nařízení ze srpna 1914, kterým skončilo dodávání obilí k prodeji přímo rolnickými organizacemi a podle zákona o válečných úkonech se začalo obilí rekvírovat pro vojenské účely, což mělo později dalekosáhlý dopad na mnohé zemědělské výrobce.⁸ V ekonomice válčícího státu se však ještě v roce 1914 neobjevily vážnější rozpory, vyjádřeno kronikářem: „Toho roku se dobře vojákovalo. Masa bylo hojnost, chleba těž, piva dobrého i kouření dost“.⁹

K výrazné změně došlo v roce 1915. Stále ve větší míře se dostavoval nedostatek životních potřeb, což bylo provázáno jejich neúměrným zdražováním. Moravské místodržitelství v Brně bylo nuceno sice již v srpnu 1914 sáhnout k stanovení maximálních cen pro prodej v malém,¹⁰ tento jev se však s postupující hospodářskou inflací objevoval stále častěji a musely být stanovovány nové maximální ceny.

Citelnou zátěží pro obyvatelstvo se stalo upisování válečných půjček vynucované rakouskou byrokracií a neustále opakované rekvizice zásob obilí a jiných zemědělských produktů, o čemž svědčí zápis v kronice: „Muselo se přispívat na Červený kříž, odznaky různé se prodávaly, jako Zlatý klas spasí nás, a rozličné štítonoše v Litovli, a všude, jen kde se dalo něco vymáčkout, se podnikalo“.¹¹

Zajímavý je kronikářův zápis o tom, že dne 26. 4. 1915 bylo nařízeno odevzdat všechen ostnaný drát k vojenským účelům, a dále poznamenává: Z naší obce odevzdali drát nadučitel Pittel, Spurný František a Tyl Josef asi 40 metrů. Peníze za drát čekáme dosud“.¹²

Rakouská byrokracie úzkostlivě střežila a potírala veškeré projevy nebo známky „slovanství“ či národního života. Jak malicherné byly její zásahy, vysvítá z tohoto případu: „Sběrací pokladničky v hostincích pro Ústřední matici školskou byly trojbarevné (národní), četnictvu se zdály závadné a byly odebrány“.¹³

V roce 1916 se projevil značný nedostatek barevných kovů, a proto byl i v Bílsku proveden soupis kovového náčiní „a ihned byly tyto věci odevzdány. Byly to svícny mosazné, různé strojky, ba i Malý Josef č. 46 odvedl i mosaznou vidličku a drát na šlehání sněhu“.¹⁴ Tento fakt jistě nesvědčí o správném rakouském vlastenectví a působí spíše jako výsměch válečné mašinerii.

V důsledku nedostatku pracovních sil byli již na jaře roku 1915 přiděleni k polním pracím vojáci rekonvalescenti z Topolan a z Olomouce.¹⁵ Mnoho místa věnuje kronikář pobytu ruských zajatců, kteří byli posláni do obce na polní práce v roce 1916: „Byli ubytováni v hostinci a pastoušce. V neděli se vzájemně navštěvovali, četli Ruské noviny, které ve Vídni vycházely. Několik jich též uteklo, jestli daleko, není známo. Za ně přišli zase druzí. Sedláci měli 3–4, chalupníci 1–2. Dosti dobře pracovali, a i oni byli u nás spokojeni“.¹⁶ Poněvadž jim byla ponechávána jejich hlídači volnost, docházelo k stížnostem úřadů na chování zajatců a jejich hlídačů. O tom svědčí v kronice zaznamenaná stížnost velitele zeměbranceckého oddělení v Litovli plukovníka Lessonitzkého na Karla Trnku, který se s ruskými zajatci nechal vyfotografovat.¹⁷

Jaký vztah mělo venkovské obyvatelstvo k rakouské monarchii i k vedené válce, to nám přibližuje jiný zápis v kronice: „V kostelích nařízeno po službách Božích zpívat 1. sloku rakouské hymny vždy v neděli a ve svátek, když bude v kostele školní mládež. V Bílsku se to nezachovávalo. Jsa na dovolené jednou jsem se pokusil tuto hymnu zahrát, ale lidé se ztráceli, zvláště z kůru, a redemptoristů představený mi dal na vědomí, bych toho nechal“.¹⁸

V souvislosti s nedostatkem potravin vycházela celá řada nařízení, na jejichž základě byl na venkově pořízen soupis osevních ploch, byl prováděn odhad úrody a kontrola výmlatu, kontrola porážek vepřů a byly konány také zkoušky v dojení. Zemědělci byli ponecháváni jen tzv. samozásobitelné dávky.¹⁹ Stále častěji se konaly nucené prohlídky zásob za vojenské asistence a přebytky se musely odevzdávat: „Hospodáři, vlastně hospodyně smutně se dívaly na hromádky obilí, ku osevu ponechané, a dobytek hubený, nebylo krmiva, rovněž i pro koně. Smutně to vypadalo“.²⁰

Dojemně působí v podání Josefa Tyla vyhlášení československé samostatnosti: „Po městech i dědinách se rozšiřovaly zprávy ovšem tajně, že už válce bude brzy konec. Tu nadešel 28. říjen, den, který sluší zapsati zlatým písmem do historie české. Spurný František co předseda záložny rolnické v Litovli přivezl první zprávu jakož i proklamaci národu, že jsme svobodni, tj., že máme samostatnost. Jásot v obyvatelstvu byl veliký, a hned konány přípravy ku náležité oslavě v obci. Objednána na večer hudba, já přivezl národní dělo, a vzdor velkému nedostatku střelného prachu sehnal prach od pp. Spurného č. 22. Večer bylo osvětlení obce, průvod ke škole s lampiony, kde za zvuku národní hymny Kde domov můj pronesl starosta Duda řeč o vydobytí naší samostatnosti. U školy vypáleno bylo 30 ran a 32 po cestě za zvuků Loučské kapely do hostince, kde se rozproudila čilá a nebývalá zábava“.²¹

Dlužno ještě dodat, že v měřítku obce Bílska nedošlo k projevům, které by zaútočily proti rakousko-uherské monarchii, ani k významnějšímu odporu proti první světové válce, avšak tato skutečnost byla charakteristická i pro celý politický okres Litovel. Jen několik jednotlivců, kteří byli odvedeni a o nichž se zmiňuje Josef Tyl, se postavilo se zbraní v ruce proti rakousko-uherské monarchii: „Benda Josef č. 37, byl zajat, potom legionářem, Novák Jakub č. 5 byl zajat a legionářem, jeho bratr František byl zajat a bojoval proti Rakousku s Rusy u Zborova“.²²

Poznámky:

¹ Okresní archiv v Olomouci (dále jen OA Olomouc) — pracoviště Litovel (dále jen prac. Litovel), Archiv obce Bílska (dále jen AOb Bílska), kronika obce z let 1908—1958.

² Schulz, J. a Lošťák, J.: Historický místopis okresu Litovel 1848—1960. Olomouc 1977, s. 56.

³ Čada, V.: Hospodářský a společenský vývoj politického okresu Litovel v letech 1848 až 1939. Olomouc 1965, s. 54.

⁴ OA Olomouc-prac. Litovel, MNV Bílsko, Dějiny obce Bílska u Litovle od JUDr. Jana Knábl a (rukopis z r. 1950), s. 350.

⁵ OA Olomouc-prac. Litovel, MNV Bílsko, Dějiny obce Bílska u Litovle od JUDr. Jana Knábl a (rukopis z r. 1950).

⁶ OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 257.

⁷ OA Olomouc-prac. Litovel, MNV Bílsko, Dějiny obce Bílska u Litovle od JUDr. Jana Knábl a (rukopis z r. 1950), s. 105. Cit.: „Během první světové války narukovalo a konalo různou vojenskou službu 40 až 45 mužů“.

⁸ Selská stráž, č. 40, 3. října 1914.

⁹ OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 260.

¹⁰ OA Olomouc-prac. Litovel, Okresní úřad Litovel, spisy, Všeobecná registratura — inv. č. 1806, č. j. 15 526/1914.

¹¹ OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 268.

¹² OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 263.

¹³ OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 266.

¹⁴ OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 274.

¹⁵ OA Olomouc-prac. Litovel, MNV Bílsko, Dějiny obce Bílska u Litovle od JUDr. Jana Knábl a (rukopis z r. 1950), s. 106.

¹⁶ OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 277.

¹⁷ OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 276.

¹⁸ OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 280.

¹⁹ OA Olomouc-prac. Litovel, MNV Bílsko, Dějiny obce Bílska u Litovle, od JUDr. Jana Knábl a (rukopis z r. 1950), s. 108.

²⁰ OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 283.

²¹ OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 294.

²² OA Olomouc-prac. Litovel, AOb Bílska, kronika obce z let 1908—1958, s. 259.

NAD ODKAZEM HANÁCKÉHO FOLKLORISTY FRANTIŠKA NOVOTNÉHO

Od smrti hanáckého národopisného pracovníka Františka Novotného sice uplynulo více než 20 let (zemřel v Olomouci 10. února 1958),¹ není však pozdě na zhodnocení jeho díla, které v době předválečné podstatně ovlivnilo všechny hanácký národopis a ani dnes není jeho dědictví zapomenuto. Nemyslíme tím pouze jeho práce vydané tiskem a dávno již rozebrané², ale i Novotného bohatou činnost přednáškovou, organizační a hlavně sběratelskou. K tomu pak náleží tehdejší Novotného zvyklost nepodávat sesbírané materiály hanáckého folklóru historicky neměnně, ale s podstatným uzpůsobováním situací, ba i s vlastním tvořivým, i když diskusním zásahem choreografa a hudebníka.

Hned na počátku je nasnadě konstatování o tom, že doba první republiky, kdy práce F. Novotného v oboru hanáckého národopisu vrcholila, jej zaměřila k pořádání národopisných výstupů hanáckých tanečních párů, jimiž se měla glorifikovat statkářská moc venkovské buržoasie na Hané. Současně však F. Novotný ve svých přednáškách zdůrazňoval význam propagace lidové tvořivosti jako výchovného uměleckého prostředku proti úpadkovému kosmopolitismu v taneční zábavě té doby, což podtrhoval zvláště v četných kursech pro učitelstvo, jemuž vštepoval požadavek využití lidového tance v hodinách tělesné výchovy. V tom byla Novotného práce pokroková.

Ukazuje se nám proto práce F. Novotného jako dvojitá. Autor jednak spojuje hanácké tance (a jinde také slovácké, valašské, horácké, když předvádí tance z celé Moravy) v prosté suity (pásma), „svazované“ mezihrami hudby, a na druhé straně vytváří tzv. obrazy (scény), do nichž vkládá hanácké tance s vyprávěním, čerpaným neostyšně třeba z Jirásky, V. Beneše-Třebízského a jiných spisovatelů (např. z roku 1935 *Staré zlaté časy*, *Robota*, *Příchod Čechů na Říp* s využitím „starohanáckých tanců“). Kromě toho se v některých podobných Novotného „lidových zvycích, upravených pro slavnosti a částečně pro jeviště“, objevují tradiční národopisné scény, jako *Hanácké kácení máje*, *Dožitá na Hané*, *Hanácká svajba*, *Ostatke s předáváním hanáckého práva*, *Šperke*, *Hanácká jízda králů* se zachováním — pokud bylo možno — původního znění zápisu. Je příznačné, že F. Novotný sám přiznal největší oblibu zvyků *Kácení máje* a *Dožití* a méně již u všech ostatních. Lid sám postihl nepůvodnost a slohovou nedokonalost ostatních „obrazů“, prezentovaných Novotným. Tak se též díváme na jeho publikaci *Národopisné obrázky z Čech a Moravy* (2. vyd. 1948, Olomouc). Z folkloristické práce Novotného je též poučné, že se brzy po první světové válce usilovně věnoval sběru lidových písní a současně věrnému zapisování lidových tanců (z Hané, Valašska, Horácka, Slovácka) a až po třicátých letech došel k zmíněnému konstruování scén (obrazů) u vědomí toho, že hanácká lidová píseň bývala součástí „národopisných výjevů“. Pracoval v tom velmi volně, aniž by kriticky hodnotil dialektiku jednotlivých uměleckých složek předváděných scén.

Markantním dokladem tohoto jeho nekritického přebírání lidového odkazu je prosazování dechové hudby jako tzv. lidové hudby při doprovodech hanáckých lidových tanců. Prohlašuje sice ve svých přednáškách (*O hanácké svajbové mozece*, 1940) a vůbec již dříve počínaje *Národopisnými svátky v Brně* (1925), že do roku 1830 byly na Hané k doprovodu tanců užívány dudy, ale potom prý byla jen dechová hudba (bandérie). Tuto pak hájí jako jediného reprezentanta hanácké lidové hudby a nezkoumá její podobu z let před třicátými lety 19. století. Navíc ještě proplétá své „národopisné obrázky“ vlastními tušemi, hanáckými pochody (při příchodu a odchodu tančících), mezihrami atd. K tomu

je potřeba dodat, že dechovou hudbou doprovází nejen tance hanácké, ale i většinu tanců z Moravy [86]. Pokud neměl po ruce hudbu dechovou, neobává se doprovázet lidové tance v uvedených scénách na klavíru. Zvláště si zalíbil tzv. pohanské tance z Hané a hanácké „cifrování“ (a to zase za doprovodu dechové hudby) s přílišným zdůrazňováním starobylosti hanáckých tanců. Fr. Novotný se nedal poučit o jiné podobě hanáckých tanců a hudby ani při svých posledních průzkumech roku 1943, kdy dostal do ruky pozůstalost říd. uč. Opluštila (naposled Bohuňovice u Olomouce), jejíž choreografii prý „musil renovovat, harmonisovat pro klavírní doprovod a instrumentovat pro dechový orchestr“.³

Z přibližně padesáti hanáckých tanců, které Fr. Novotný zapsal na Prostějovsku, Přerovsku, Olomoucku (po jednom na Kojetínsku a Litovelsku), jsou asi tři čtvrtiny z Prostějovska; z rodné sběratelovy obce Smržic a jejího okolí (Smržice, Čelechovice, Studenec, Stařechovice, Olšany, Vrahovice) asi dvacet tanců. Jsou mezi nimi smržické hodové a zasnubní tance *Tetka*, *Legátková*, *Kačka* a zajímavé hodové taneční hry *Kača*, *Žabská*, *Šimla* (*Kanafaska*) a hanácké cifrování. Také svatební *Řezanka* ze Studence, *Uvázal koničky* z Kralic, *Komár* z Vrbátek a jiné můžeme prohlásit za velmi cenné příspěvky do sběru hanáckých lidových tanců z pera Novotného. Také *Královničky* a *Kamenný můst*, jež označuje jako pohanské bohoslužebné tance, zapsal Novotný na Prostějovsku. Do svého pracovního výkazu si po roce 1943 zařadil také 16 tanců z pozůstalosti Opluštilovy, z nichž devět musil prý „renovovat“. Již názvy tanců ukazují, že jde o cenné neznámé tance, jako *Dudáček* (Hrubčice u Prostějova), *Kohůti* (zásnubní ze Žerotína), *Meza* (svatební z Čechovic), *Oštare* (zásnubní z Hrdibořic u Prostějova), *Pastěř* (zásnubní z Dubu), *Srp* (zásnubní z Oplocan), *Štemberák* (hodový z Pňovic u Šternberka), *Věpověď* (zásnubní ze Štěpánova), *Zverbované* (ostatkový z Určic) a jiné. Bohužel se nám nepodařilo zjistit, v čem spočívala ona Novotným uvedená „renovace“. Je třeba též poznamenat, že ještě dva roky před smrtí prováděl Novotný zápisy tanců na severní Moravě v Rájci u Zábřeha. Bohužel všude k jeho popisu tanců či zápisu melodií neexistuje původní doprovod štrejchové muziky, kterou si Novotný sám změnil pro dechovou kapelu s vlastními přídávky a mezihrami (úvody, pochody aj.).

Souběžně s tanci zapisoval Novotný lidové písně. Uvádí sice, že nasbíral na 600 písní, ale v pozůstalosti je ve skutečnosti 160, a to nejen z Hané, ale i ze Slovácka, Valašska, Lašska a Horácka (z roku 1922). Na Hanou připadá 100 písní, z nichž asi polovina tanečních, jak bylo udáno dříve. V roce 1943 vytrídil sběratel taneční písně a pořídil novou rukopisnou sbírku padesáti písní s názvem *Hanácky písničky*, které částečně využili editoři M. Jiroušek a O. Sirovátka v tištěné sbírce *Písně z Hané* (Praha 1954).⁴ Je příznačné, že Novotný právě v této době získal některé hanácké písně a tance z pozůstalosti říd. učitele Opluštila (uvádí počet 16 tanců a 13 písní). Všechny písně Novotného sbírky *Hanácky písničky* byly zase nasbírány jako tance na Prostějovsku a Náměštsku. Sběr písní však nebyl Novotného doménou, jeho zájem se přece jen více soustředil na zápisy tanců a s nimi současně písní tanečních.

Přes všechny shora uvedené nedostatky je třeba obdivovat mimořádnou aktivitu F. Novotného při propagaci hanáckého folklóru přednáškami a hlavně přímým nácvikem tanců se soubory počínaje rokem 1919 a konče lety 1950 (*Pásmo lidových tanců z Moravy* na olomouckém Zimním stadioně) a 1953 (*Královničky* a *Vynášení smrtky* s doprovázející dechovkou). Uvážíme-li, že již od roku 1899 sbíral pohanské bohoslužebné tance a měl roku 1919 zapsáno na 115 tanců a písní z Moravy, pak směle můžeme hovořit nejméně o čtyřicetileté bohaté činnosti F. Novotného v propagaci hanáckého folklóru. Z význačných produkcí vedených Novotným jmenujme aspoň přípravu padesáti tanečních párů pro Národopisné svátky v Brně [1925], v Hanácké obci v Brně [1927], dále Hanácké svajby v Přerově [1931], nácvik 500 tanečnicků pro Středomoravskou výstavu v Přerově [1932], pro IX. Vsesokolský slet [1932], pro ČOS v Praze [1939] a soutěž tanečních souborů z Čech, Moravy a Slezska v Liberci [1946]. Přednášel také v ce-

lostátních kursech (Nymburk 1935, 1941, Třeboň 1941) v rozhlase, pro mládež i učitelstvo. Z ocenění jeho práce sluší uvést aspoň dopis České akademie věd a umění (1930) i řady našich folkloristických pracovníků na čele s prof. Václavíkem a prof. Úlehrou. Novotný uvádí, že nacvičil a vedl 21 národopisných skupin z okresů Olomouc, Přerov, Litovel, Šternberk, Holešov, Vyškov a 9 dechových hudeb, doprovázejících tance. Dne 21. IX. 1941 byl hlavním realizátorem barevného filmu o hanáckých tancích, natáčených za účasti 200 účinkujících ve Smržicích (film je uchován v olomouckém muzeu).

Pozůstalost F. Novotného je uložena v Ústavu pro etnografii ČSAV, pobočce v Brně a může sloužit dalšímu vědeckému bádání o Hané či praktické potřebě souborů lidové umělecké tvořivosti.

Poznámky:

¹ František Novotný se narodil ve Smržicích u Prostějova 28. června 1873 jako syn rolníka. Studoval na Slovanském gymnáziu v Olomouci, krátce na filozofické fakultě KU v Praze, kde též složil doplňovací maturitu na učitelském ústavu. Od roku 1895 působil jako učitel v Olomouci-Hejčíně, v letech 1928 až 1933 jako řídící učitel v Olomouci-Úřední čtvrti. Poté žil na penzi v Olomouci. V hudbě se vzdělával u Jos. Nešvery a pak na hudební škole Žerotína v Olomouci, kde hrál v orchestru i zpíval ve sboru. Vyučil se hře na mnoho nástrojů symfonického orchestru i lidových.

² Hanácké tance, klavír na 2 ruce s choreografií tanců, Olomouc, Promberger, asi 1925; Národopisné obrázky z Čech a Moravy, 2. vyd., Olomouc 1948, Valihrach; Film o hanáckých tancích, 1941.

³ Citace z vlastního zápisu F. Novotného o 16 hanáckých tancích Opluštílových.

⁴ Citují vlastně jen dvě písně z Novotného, a to Šil zahradník (25) a Po hanácké sobě dupnem (26); jako srovnávacího materiálu užito písní Nic sobě nehořekujme a již sme se dost nazpívali, prý nasbírané Novotným roku 1888, tedy v patnácti letech sběratelova života. Jinde Novotný píše, že začal se sběrem písní roku 1899, což by bylo pravděpodobnější.

Pavel Marek

K OTÁZCE ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ REÁLKY V OLOMOUCI

Zatímco ve třetí čtvrtině 19. století se větším moravským městům Uherskému Hradišti (1875), Ivančicím (1876), Holešovu (1878), Třebíči (1882), Kroměříži (1887), Příboru (1890), Prostějovu (1892) aj.¹ podařilo po usilovných a mnoho let trvajících zápasech zbavit německé městské správy, Olomouc představovala německý jazykový ostrov uprostřed českého hanáckého venkova.² Avšak i zde se se od konce 80. let vzájemné národnostní protiklady mezi Čechy a Němci přilostírovaly. Nejúporněji se bojovalo o otázky školské: reprezentanti českého měšťanstva se domnívali, že českou budoucnost města, jeho pokrok a rozkvět může zajistit rozvoj českého školství. Boj o každou školu i třídu se stal projevem národnostního zápasu a důležitým prvkem národního emancipačního úsilí, součástí snah o českou Moravu.

Zájmy českých průmyslových kruhů v Olomouci směřovaly od 70. let 19. století i k založení české reálky. Četné petice z průmyslových a obchodních vrstev na zemský sněm však zůstávaly bez konkrétní odezvy, vláda nepovolila ani

otevření české paralelky na německé reálce.³ Za této situace, kdy bylo zřejmé, že naděje na zřízení státní české reálky jsou mizivé, valná hromada Matice školské v Olomouci 20. března 1902 rozhodla otevřít ústav soukromý: „*Město českou reálku potřebuje.*“⁴

Celá tato historie je podrobně vylíčena prvním ředitelem školy Františkem Polívkou, Františkem Haderkou a Jaroslavou Němečkovou. Autoři těchto studií správně poukazují na skutečnost, že prvotní nadšení, s jakým se myšlenka otevření soukromé školy setkala, postupně odeznívalo a před Maticí stál těžko řešitelný problém dalšího vydržování stále se rozšiřující reálky. Východisko bylo nalezeno v novém pokusu o zestátnění školy. Už na podzim 1902 místodržitel na zemském sněmu tlumočil ochotu státu během času převzít školu do své péče. Přesto podle zkušeností z jiných měst bylo zřejmé, že k tomu může dojít nejdříve v r. 1909, kdy bude škola úplná, a navíc za předpokladu splnění podmínky — existence vlastní budovy školy.

V této takřka beznadějně situaci přálo olomouckým štěstí: když zpravodaj dr. Gross na 33. zasedání zemského sněmu 5. 11. 1903 navrhl převzetí zemské vyšší reálky s německou vyučovací řečí v Prostějově do státní správy, čeští poslanci ústy dr. Pražáka navrhli zestátnit českou maticní reálku v Olomouci. Ihned došlo k jednání mezi dr. Žáčkem a baronem Chlumeckým; na jejich základě bylo smlouveno junkti mezi zestátněním německé reálky v Prostějově a české reálky v Olomouci. Dohoda se v daném okamžiku jevila jako vítězství olomouckých, další vývoj však ukázal, že vazba na prostějovskou školu se stala sice klíčem k zestátnovací akci, ale naděje na brzké vyřešení nebyla valná. Problém prostějovské německé reálky byl totiž komplikovaný a taktika prostějovského vedení se objektivně dostávala do zdánlivého rozporu se zájmy olomouckých.⁵ Už při těchto prvních jednáních prostějovští poslanci dr. Přikryl a dr. Perek junkti odmítali, věděli, že prosazování zájmů prostějovského obecního výboru při zestátnovací akci nebude jednoduché. Nakonec však souhlasili a později své stanovisko zdůvodňovali snahou zajistit pro olomouckou školu subvence zemského sněmu.

Na podzim roku 1892, po dvacet let trvajícím boji, se prostějovské buržoazii podařilo trvale zbavit nadvlády německé menšiny. I když byli prostějovští Němci poraženi, s novou realitou se smiřovali velmi těžce: v počátečním období byli přesvědčeni, že jde pouze o stav přechodný — i v r. 1867 se Čechům podařilo na tři roky převzít obecní správu, ale ukázalo se, že vítězství české strany bylo výsledkem systematické přípravy, dobré organizace, prozíravého postoje, zejména však zesílení hospodářských pozic. Když Zajíčková strana poznala, že její plány definitivně ztroskotaly, zvolila taktiku destrukce — záměrného poškozování obce, ať už šlo o vytváření místních afér,⁶ narušování obecního hospodářství⁷ nebo v rovině ideové o tendenční útoky německého tisku. Nejpalčivější byl však problém německé reálky: obecní výbor vedle finančního zatížení si dobře uvědomoval, že škola se svými profesory byla výraznou oporou a záštitou německví v Prostějově a na Koníčku.⁸ Proto zdaleka nešlo o dodržování smlouvy, o problém obecního hospodaření a školství, o prestiž, ale o boj politický, o útok proti neustávající germanizaci.

Konflikty mezi obecním výborem a německou reálkou se vyostřily počátkem roku 1902. První nedorozumění vzniklo v záležitosti jednacích jazyků při vzájemném písemném styku, který řešil zemský výbor a nakonec i správní soudní dvůr.⁹ K vyhrocení poměrů došlo v polovině roku, kdy zemský výbor na základě stížnosti ředitele německé reálky Františka Schellera nařídil obecnímu výboru znovu projednat záležitost osvobození 15 žáků školy od placení školného. Obecní výbor opět zaujal zamítavé stanovisko a pohrozil, že se zemským výborem zahájí jednání ve věci zrušení smlouvy o vydržování německé zemské reálky v Prostějově ze dne 21. 5. a 24. 7. 1873.¹⁰ Zemský výbor, stojící na straně ředitelství reálky, nevzal varování na vědomí a řediteli školy nařídil vydat vysvědčení i žákům, kteří školné nezaplatili. Tím byla smlouva porušena a žáci

měli být vyloučeni.¹¹ Svévolný postup zemského výboru tak přispěl k prohloubení krize, která propukla v plné síle na sklonku roku 1902.

V polovině listopadu 1902 ředitel Scheller předložil městské radě 34 žádostí žáků 1. ročníku o odklad placení školného; přílohu tvořil protokol z konference 15. listopadu s výkazem klasifikace žáků. Žádosti byly zamítnuty vzhledem k tomu, že nevyhovovaly příslušným předpisům. Ředitelství školy je počátkem prosince 1902 opět zaslalo městské radě (tentokrát 33 žádostí) s novým klasifikačním přehledem, schváleným novou konferencí 30. listopadu.¹² Spěch ředitelství školy vzbudil nedůvěru obecního výboru; ten předběžným šetřením zjistil, že ředitel Scheller „vylepšil“ klasifikaci, a tak chtěl obec poškodit. Na základě interpelací poslanců dr. O. Přikryla a dr. V. Perka z 20. 12. 1902 na místodržitele¹³ bylo zavedeno vyšetřování zemskou školní radou; potvrdilo, že ředitel Scheller nejméně u 15 žáků klasifikaci zfalšoval.¹⁴ Plnou satisfakci obecnímu výboru dal výnos správního soudního dvora, jenž uznal správný postup města při osuvobozování žáků od placení školného.¹⁵ Právě toto uznání plného práva obecního výboru o rozhodování v záležitostech německé reálky se stalo základem sebevědomého a málo vídaného postupu vůči státním orgánům.

Neúnosné postavení ředitele Schellera v Prostějově přinutilo zemskou školní radu odvolat jej z funkce a přeložit do Jihlavy; jeho odchod byl provázen polemikami v tisku. Scheller v těchto svých projevech jedinou spásu před „*násilnickým postupem města*“ viděl v zestátnění ústavu.¹⁶ Tisková kampaň na obranu německé prostějovské reálky před „*českým násilím*“ přinesla své ovoce v již zmíněném jednání zemského sněmu 5. listopadu 1903. Prostějovští politikové byli ochotni přistoupit k zestátnění, ale jen za podmínek, které budou pro ně přijatelné. Nemínili se podrobit diktátu místních Němců a s nimi spjatých vládních kruhů, které si představovaly, že město předá zdarma budovu, veškerý inventář a zajistí chod školy po stránce hospodářské. Proto zvolili na základě existující smlouvy o vydržování školy mezi městem a zemským výborem neústupnou taktiku průtahů a manévrování — až vládu přinutili, aby sama nabídla podmínky výhodné pro Prostějov.

Koncem března 1904 zemský výbor zahájil vyjednávání s městskou radou v Prostějově o zestátnění školy. Navrhl převzít ji od 1. září 1905. Počátkem května obecní výbor nabídku zvážil, přičemž bylo konstatováno, že zestátnění se citelně dotýká hospodářských poměrů města a je tudíž nutno důkladně ji promyslet. Pomalý postup řešení vyvolal dvě urgencye zemského výboru z 22. 7. a 7. 8. 1904.¹⁷ Až 13. srpna obecní výbor nabídku odmítl. V polovině října 1904 zemský výbor opět vyzval obecní výbor ke sdělení podmínek, jež jsou pro prostějovské nepřijatelné. Teprve za měsíc mu bylo sděleno, že rozhodnutí bude přenecháno novému obecnímu zastupitelstvu, které vyjde z prosincových obecních voleb. 1. února 1905 obecní výbor napsal, že o zestátnění nelze uvažovat k „*nadměrným břemenům*“. Dal však na zvážení, zda by nebylo vhodnější prozatím upravit vnitřní poměry ústavu, zestátnovací akci přerušit a pokračovat v ní až za 3—4 roky. V té době bude možno zestátnit i olomouckou reálku — bude úplná. Kdyby však zemský výbor s tímto návrhem nesouhlasil, obecní výbor je ochoten zestátnění umožnit od 1. 9. 1905 s tím, že si zemský výbor zajistí novou budovu a uhradí i nedoplatky na školném.¹⁸

Stanoviskem obecního výboru se jednání dostalo do slepé uličky, jeho uvážnutí však nebylo v zájmu zemského výboru. Proto v polovině dubna 1905 byl poslanec dr. Perek pozván k místodržiteli, který žádal najít řešení přijatelné pro obě strany. I tento pokus ztroskotál. Opět počátkem září registrujeme další snahu zemského výboru po dohodě¹⁹ — bezvýsledně. 11. května 1906 celou záležitost znovu projednával obecní výbor na naléhání zemského výboru. Opět nedal souhlas k zestátnění a odmítl tentokrát i odstoupení práv zemského výboru. Současně řešil i stanovisko olomoucké Matice školské, která prohlašovala prostějovskou taktiku za poškozování svých zájmů a tím i olomouckých Čechů.²⁰

Neustálé protahování a vyhýbavé odpovědi prostějovského obecního výboru přiměly moravský zemský výbor k rozhodnutí předat jednání ministerstvu kultu a vyučování ve Vídni. Na 16. července 1906 byli zástupci města Prostějova pozváni k ministerskému předsedovi baronu Beckovi: ten jménem vlády se zavázal poskytnout Prostějovu jako odstupné za zestátnění částku 350 000 K, převzít všechny učitelské síly reálky do státních služeb, zestátnit matiční reálku v Olomouci, zprostit Prostějov všech závazků hospodářského charakteru vůči gymnáziu a slíbil druhou českou reálku v Brně.²¹ To byly podmínky pro prostějovské přirozeně přijatelné. Po dalších průtazích a jednáních dr. Perka ve Vídni se celou akcí podařilo dovést do úspěšného konce a 29. listopadu 1906 obecní výbor města Prostějova dal souhlas k zestátnění školy.²³

Teprve skončení zestátnovací akce v Prostějově bylo předpokladem pro vyřešení problému olomoucké reálky: 4. února 1907 ředitel Fr. Polívka obdržel telegram z Vídně o podepsání postátnovacího nařízení s platností od 1. ledna 1907.²⁴

Okolnosti zmíněného junkti a zestátnění německé reálky nebyly historikům české olomoucké reálky známy. Jen tak si vysvětlíme Polívkovo konstatování nechuti Prostějova k zestátnovací akci²⁵ a Haderkův dohad o dohodě olomouckých a prostějovských Čechů, která urychlila celou záležitost.²⁶ Naopak taktiku prostějovského vedení, diktovanou snahou splácet minulé křivdy spáchané prostějovskými Němci na místním českém školství, oceňovali dokonce i soudobí nepřátelé: např. Tagesbote 23. 7. 1906 napsaly, že „převzetí prostějovského zbytečného ústavu přijde tuze draho“. Byl tu postup obratný, bez něhož by vláda těžko přistoupila na zestátnění české reálky v Olomouci už v r. 1907 — nebyla úplná a neměla vlastní budovu. Je i otázkou, jak by se s tímto úkolem vyrovnala Matice, když i státu samotnému se novou budovu podařilo postavit až v roce 1915. Prostějovští Češi pomohli olomouckému národnímu hnutí vybudovat nové významné centrum a Matice mohla své prostředky věnovat pro další rozvoj českého školství v Olomouci.

Poznámky

¹ Václav Šlesinger: Zápas půl století, Brno 1946, s. 56.

² Josef Bartoš a kol.: Malé dějiny Olomouce, Olomouc 1970, s. 106.

³ František Polívka: Náčrtek dějin české státní reálky v Olomouci od jejího založení až po přesídlení pod vlastní střechu, Výroční zpráva Státní české reálky v Olomouci za třináctý školní rok 1914–1915, 13. 1915, s. 3–30. — František Haderka: Počátky české reálky v Olomouci. (Do postátnění r. 1907.) XXV. výroční zpráva Státní české reálky v Olomouci, 25. 1926–1927, s. 3–10. — Jaroslava Němečková: K počátkům českého školství v Olomouci, Olomouc 1950, disertační práce, s. 101–106.

⁴ Česká reálka v Olomouci, Snaha, č. 42, 9. 2. 1907.

⁵ Okresní archiv Prostějov; Osobní fond Ondřeje Přikryla, inv. č. 5075 (dále OAP OFOP). Srov. i Hlasy z Hané, č. 54, 13. 5. 1906 (dále jen HzH).

⁶ Do r. 1894 se táhla aféra Jana Glassa, který poškodil při výběru daní 379 poplatníků. Srov. článek Pravda vítězí, HzH, č. 9, 4. 3. 1894. V r. 1896 rozpoutaly prostějovské Deutsche Stimmen aus Mähren kampaň proti novému nájemnímu řádu. Srov. HzH, č. 13, 15. 2. 1896. V roce 1898 němečtí veteráni vyvolali protičeský pogrom. Srov. např. HzH, č. 49, 22. 6. 1898.

⁷ Několik let se odvíjel prudký zápas obecního výboru s místními Němci ve věci umístění střelnice a zejména o německý hasičský spolek. Srov. např. HzH, č. 122, 1. 11. 1902.

⁸ 27. května 1900 došlo v Německém Brodku (dnes Brodek u Konice) k ustavení okresního svazu německého Bundu, jehož funkcionáři byli profesory německé reálky v Prostějově — předsedou Albin Müller a jednatelem dr. Hains Kleinpeter. Srov. HzH, č. 45, 6. 6. 1900.

⁹ O německví na Konicku píše Hynek Směkal: Deset let měšťanské školy v Brodku u Konice, Brodek u Konice 1933, 32 s.

¹⁰ HzH, č. 28, 7. 3. 1902.

¹¹ HzH, č. 65, 15. 6. 1902. O počátcích německé reálky v Prostějově srov. Ondřej Přikryl: Z těžkých dob Prostějova III, Prostějov 1930, s. 110, 125 a 137.

- ¹¹ HZH, č. 76, 13. 7. 1902.
¹² HZH, č. 144, 28. 12. 1902.
¹³ HZH, č. 143, 24. 12. 1902.
¹⁴ OAP; OFOP, inv. č. 5075 — zápis O. Přikryla.
¹⁵ Tamtéž. Srov. i HZH, č. 60, 29. 5. 1903.
¹⁶ HZH, č. 83, 28. 7. 1903.
¹⁷ HZH, č. 42, 13. 4. 1904.
¹⁸ OAP; OFOP, inv. č. 5075. Srov. Otázka zestátnění německé reálky v Prostějově, HZH, č. 15, 5. 2. 1905.
¹⁹ OAP; OFOP, bez inv. č., přepis č. 63 764.
²⁰ Srov. HZH, č. 54, 13. 5. 1906.
²¹ OAP; OFOP, inv. č. 8 836. Srov. i Zestátnění reálek v Olomouci a Prostějově, Lidové noviny (večerní vydání), č. 202, 24. 7. 1906.
²² OAP; OFOP, inv. č. 8 834 a 8 836.
²³ HZH, č. 135, 2. 12. 1906.
²⁴ Česká reálka v Olomouci, Snaha, č. 42, 9. 2. 1907.
²⁵ František Polívka, c. d., s. 10.
²⁶ František Haderka, c. d., s. 8.

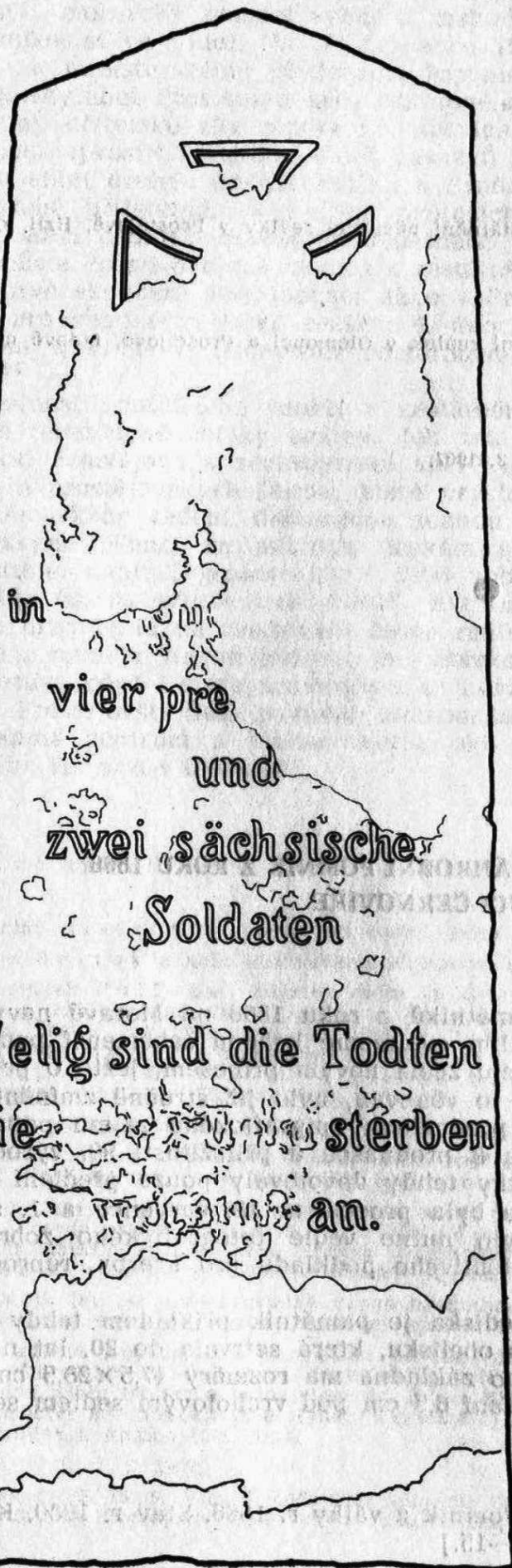
Václav Burian

PRUSKO-SASKÝ VÁLEČNÝ NÁHROBNÍ POMNÍK Z ROKU 1866 V OLMOUCI-ČERNOVÍŘE

Stav válečných monumentálních památníků z roku 1866 na Moravě nevyniká zvláštní početností, o to s větším úsilím evidujeme každou sebemenší památku tohoto druhu. Následující příspěvek není zcela novým přínosem, ježto o prusko-saském vojenském pomníku, kterému je věnován, bylo již stručně zmíněno při dvou příležitostech.¹ Pomník se stal předmětem epigrafického zájmu poprvé v roce 1956 při soustředování materiálu k přednášce u příležitosti 90. výročí tovačovské bitvy.² Poloha a stav památky tehdy dovolovaly pouze přečtení textu na čelní ploše. Poslední dokumentace byla provedena 18. července a 1. srpna 1980.³ Pro značně dezolátní stav bylo nutno vedle fotografického zobrazení použít i metody černobílé pauzy, spolehlivého podkladu pro kresby, reproduko-
vané v tomto článku (viz str. 14, 15).

Z architektonicky tvaroslovného hlediska je památník příkladem tehdy vznikající novorenesanční formy plochého obelisku, která setrvala do 20. let našeho století. Výška jehlance je 126 cm, jeho základna má rozměry 47,5 × 28,5 cm a v místě oboustranné hrany horního okosení 6,5 cm pod vrcholovým sedlem se ten-

Olomouc-Černovír, vojenský hřbitov: Pomník z války r. 1866. Stav r. 1980. Kresba autor a I. Hradilová. (Viz násl. str. 14—15.)

F. Kohn

gest. 1866

K: sächs I. Jäg. Bat.

F. Albert

gest. 1866

Blahoslavení

chvíle mrtví,
v Pánu umirají

to profil zúžuje na 37×24,5 cm. Součástí pomníku byl zcela určitě postament snad z jednoho nebo několika kvádrových dílců; jak se zdá, nebyl však na černovířský vojenský hřbitov dopraven spolu s obeliskem (v opačném případě zde byl použit jinak, např. jako surovina). Skutečnost, že kámen je opatřen nápisy na všech čtyřech stranách, je důkazem, že původně byl situován uprostřed společného hrobu nebo skupiny hrobů.

Čelní strana nese v horní části značně fragmentovaný vysoký reliéf tlapa-tého kříže rozměrů 21×21 cm. Jde o symbolickou aplikaci pruského řádu Želez-ného kříže, založeného za osvobozovacích bojů v roce 1813,⁴ který byl obnovován za všech pozdějších válek vedených sjednoceným Německem s výjimkou roku 1866. S ohledem na zmínky u dvou pohřbených příslušníků saských jed-notek, které bojovaly na straně protivníka, vidíme v této skutečnosti určitou toleranci původce pomníku, zbudovaného především pro čtyři Prusy. Poškození čelní plochy postupuje i níže v nepravidelném ohraničení do textové části, která je porušena sice těžce, ale zase ne natolik, abychom nemohli vyčíst její hlavní smysl. Zde přecházíme k epigrafické části památky, v níž spočívá hlavní historický význam. Texty jsou tesány jednotným typem antikvy, který se podobá úpravou patek dnešní kurzívě, ale litery jsou stavěny kolmo. Zcela ztracena je incipitní část textové formule prvního řádku, která asi nebyla svou skladbou vzdálena běžným zvyklostem (např. *Hier ruhen...*). Věta pokračuje v druhém řádku pouze prvním slovem (*in...*), kde s ohledem na dosti rozsáhlou cesuru, která čítá 10–12 i více liter, by byl každý další pokus o doplněk pouhou fan-tazií. Další pokračování již nečiní potíže, po snadné rekonstrukci druhého slo-va ve třetím řádku čteme *vier pre [usische] lund/ zwei sächsische/Soldaten*. V druhém odstavci čelního nápisu poznáváme výňatek z knihy Zjevení.⁵ Podle Lutherova⁶ překladu lze jej zcela bezpečně doplnit takto: *Selig sind die Todten /die [in dem Herrn] sterben/ [von nun] an*.

Zvláštní význam mají texty vyryté na bočních stranách kamene, protože ne-sou seznam jmen padlých či na následky zranění zemřelých vojáků. Význam těchto řádků je ovšem závislý opět na stadiu zachovalosti.

Zvláště levá strana, obsahující výčet jmen pruských vojáků, je porušena ne-jen přirozenou odlučností povrchové vrstvy kamene, ale také nejméně čtyřmi střelnými zásahy. Nejspíše v době původního umístění na starém vojenském hřbitově si zvolil tyto řádky za terč některý příslušník olomoucké posádky. Zásahy jsou způsobeny z větší vzdálenosti, a to nepochybně střelami z pěchot-ní pušky nebo karabiny soustavy Werndl, která měla ještě olověné projektily bez ocelového pláště. Jak je zřejmé z následujícího přepisu i kresebné dokumen-tace, poskytuje poměrně nejúplnější údaje první až třetí řádek, v nichž se uvá-dí, že A. Hober, zemřelý 1866 (den a měsíc nečitelný), byl příslušníkem prus-kého pěšího pluku, jehož číslo stejně jako číslo setniny zůstávají opět nečitelná. U druhého jména je stupeň porušení takový, že smysl dává pouze údaj o pří-slušnosti k třetí setnině. U dalších čtyř záznamů zůstává zřetelný v podstatě jen rok úmrtí: A. Hober / gest: ... 1866 / pr. ... J. R. ... C. / F. ... bert / ... [18] 66 / ... R. 3. Co. / F. [E?] ... peer / ... 1866 / ... R. ... Co. / ... abelberg / ... 1866 / ... /—/.

Poměrně lépe se uchovaly nápisy na pravé straně pomníku, nečitelné v nich zůstávají např. číselné údaje v datech a označení jednotky: F. Kohn / gest: ... 1866 / K: sächs. ... Jäg: Bat. / F. Albert / gest. ... 1866 /—/. Údaj třetího řádku o pří-slušnosti ke královského saskému mysliveckému praporu je zřejmě platný pro obě jména. Absence písemných dokladů prozatím vylučuje bližší rekonstrukci jmen i ostatních údajů.

Překvapením při vyprošťování monolitu byla jeho zadní plocha, pokrytá čes-kým zněním čelního nápisu. Totální zničení horní partie textu znemožnilo ja-koukoli zpětnou rekonstrukci německé verze a zároveň ukázalo, že k podstatné-mu poškození muselo dojít před uložením na dosavadní místo; současně se opět projevila odlučnost dalších částí lícni plochy, z níž se v této poloze oddělily

dva fragmenty nesoucí dolní části liter předchozího řádku a čitelný text (.../v.../...dva sa.../...ové). Oba fragmenty byly při snímkování umístěny do původní polohy.⁷ Rovněž zde máme počáteční text ztracen, čímž je, jak už bylo řečeno, vyloučena možnost vzájemné rekonstrukce. To se týká prvních dvou řádků, kdežto následující tři řádky se daly opět zrekonstruovat, takže přepis dosažitelného textu zní takto: .../v...[čtyři pruští]/[a] dva sa[ští]/[vojín]ové/. Druhý odstavec se podařilo i zde doplnit; ukázalo se, že české znění bylo vzato z kralického překladu NZ:⁸ *Blahoslavení⁹ od [tého] / chvíle / mrtví, kt[eříž] / v Pánu umírají.*

Jak je zřejmé, komplexní průzkum náhrobního kamene podstatně rozšiřuje naše představy o památce, a to dokonce i v nečekané sféře. Při naprostém nedostatku písemných dokladů jsme nuceni provést dedukce z daných možností. Torzo pomníku je dlouhá desítiletí pohozeno poblíž západní brány, k níž tvoří komunikaci polní vozová cesta. Dalo by se soudit, že sem bylo dopraveno po zřízení hřbitova v roce 1869 z území dřívějšího vojenského pohřebiště na Tabulovém vrchu, které v této poloze vzniklo roku 1834 a trvalo do 1866, tedy až do nařízení pohřbívat vojenské osoby na civilních pohřebištích.¹⁰ Není jisté, zda v Olomouci bylo dbáno tohoto nařízení, protože zdejší hřbitovy stejně nestačily a byl proto již roku 1869 založen nový vojenský hřbitov v Černovíře.¹¹ Dříve či později došlo k transferu prusko-saského pomníku, ale zřejmě nebyl již instalován. Tato alternativa se zdá být ze všech pravdě nejpodobnější, uvážíme-li, že torzo je pohozeno na ploše plně obsazené dvojhroby z první světové války, které označují litinové kříže. Stranou ponecháváme další možnost, že pomník původně označoval hrob mimo území Olomouce. Musel by být dopraven z míst, kde bojovaly saské jednotky, např. z Prostějovska. Naši pozornost však orientuje nečekaným směrem expertiza geologa R. Sládky, podle níž byl pomník vyroben z vápenného pískovce technologicky označovaného jako opuka. Místem přírodního výskytu této suroviny je podle posudku jmenovaného nejbližší oblast severovýchodních Čech, tedy zhruba prostor rozhodujících bojů v roce 1866. Celá historie pomníku se tedy bere asi tímto směrem: Nelze za daných okolností pochybovat o tom, že pohřbení vojáci zemřeli na následky zranění nebo i epidemie. S ohledem na skutečnost, že šlo o příslušníky obou protivných stran, došlo k vybudování pomníku po určitém časovém odstupu, přičemž iniciátorem byla evidentně pruská strana. Nepominutelnou okolností je zde použití biblických citátů z nekatolických překladů Lutherova a kralického. Zřejmě byl pomník vyroben v rámci větší zakázky na území severovýchodních Čech přímo u surovinného zdroje, kde zřizování podobných válečných pomníků bylo masové. Objednatel projevil dosti neobvyklý smysl pro jazykovou toleranci uvedením českého znění hlavního nápisu — obdobně tomu bylo na pomnících dvou pruských majorů (v. Frankenberg-Ludwigsdorf, v. Behr) na tovačovském bojišti. Po této stránce je dosti zpochybněna až vyloučena možnost výroby nebo objednávky pomníku v Olomouci. Vznik pomníku je tedy výsledkem nejspíše administrativního procesu a má hlubší kořeny v tom, že zmínění Prusové a Sasové by měli náležet k částem, které bojovaly na českých bojištích či u Kralic nebo Tovačova a zemřeli v některém olomouckém lazaretu. Tím došlo ke značnému územnímu rozpětí mezi místem pohřbení (resp. úmrtí), objednavatelem a místem výroby.

Poznámky:

¹ Václav Burian, Bitva u Tovačova r. 1866, Sborník vlastivědného muzea v Olomouci B V/1959, str. 90, 93. — T ý ž, Pohřebiště obětí bojů u Tovačova roku 1866, Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 4, Ostrava 1979, str. 131.

² Uspořádána v Tovačově dne 10. července 1956.

³ Viz předběžné sdělení Z pracovišť olomouckého okresu, Stráž lidu 11. 9. 1980. Při hmotnosti kamene a jeho poloze byla dokumentace technicky náročná. Na pracích se obětavě podíleli restaurátor J. Rampouch a fotograf J. Schubert.

⁴ Z literatury viz např. Václav Měřička, Železný kříž a slezská Vratislav, Slezský numismatic 1966, č. 10 (50), str. 62–64; č. 11–13 (51–53), str. 7–8. — Týž, Orden und Auszeichnungen, Praha 1969, obr. 84a, b. — Waffen und Uniformen in der Geschichte, Museum für deutsche Geschichte, Berlin 1957, str. 94, obr. 101.5.

⁵ Zjev 14, 13.

⁶ Viz např. bayreutské vydání z r. 1823, str. 338 nebo lipské z r. 1841, str. 301.

⁷ Oba fragmenty jsou souvislé a byly uloženy v KVMO.

⁸ Viz např. pražská vydání z r. 1903, str. 421, 1911, str. 214.

⁹ Citát je zde zkrácen vynecháním slova „jsou“, jde o překladatelskou vsuvku obvykle vyznačenou kurzívou.

¹⁰ Není jisté, zda se tak stalo legislativní cestou. Údaj je vzat podle Nešpora (viz níže). Podrobná práce Josefa Matzkeho, Die kirchliche Friedhofs- u. Begräbniswesen, I. Teil, Lobning 1937, nezná pojem vojenský hřbitov.

¹¹ Václav Nešpor, Průvodce po Ústředním hřbitově v Olomouci, Olomouc 1929, str. 18.

Marie Králíková

JABLONECKÝ POHÁR F. Z. RÖMISCHE VE SBÍRKÁCH KVMO

Ve sbírkách skla umělecko-historického oddělení KVMO se nachází poměrně málo předmětů z minulých staletí, u nichž známe jména jejich tvůrců — jako brusičů, rytců, malířů atd., tím méně pak jména těch, jimž byly určeny.

Jednou z těchto výjimek je skleněný pohár s víkem, zakoupený do sbírek v roce 1967, který okolnostmi získání i monogramem určuje velmi přesně svého majitele a tím také více vypovídá o době, ve které byl vyroben.¹

Pohár s víkem je z čirého, mírně nafialovělého skla (v. 43,5 cm, ø paty 15,2 cm, ø horního okraje kupy 12 cm) s mnoha drobnými kazy. Na kruhové patě jsou vybroušeny dva soustředné kruhy — vnitřní z broušených olivek, vnější z čoček, oddělených dvěma rytými krátkými paprsky. Pata vybíhá vztyčenou fasetovanou částí do vysokého balustrového dříku, členěného hladkými prstenci válcovitého tvaru. Kulovitý fasetovaný nodus je od kupy a od patky oddělen dvěma diskovými prstenci, na něž dosedá tulipánově tvarovaná spodní část kupy, která je dále 15boká, kónická, vzhůru rozevřená. Víko je širší, odstupňované a klenuté, úchytka je odstupňovaná a členěná prstenci v souhlase s dříkem. Je ukončeno fasetovaným komolým jehlanem. Okraj víka je zabroušen.

Plášť kupy má v čele okrouhlý medailon s iniciálami F Z R, olemovaný sdruženými vavřínovými ratolestmi a ve středu se zavěšenou kyticí. Nad medailonem je baronská korunka. Na protilehlé straně medailonu je vryt nápis Viat // Sohl Löben (sic). Na dolní části kupy je vyryt jednoduchý ornament ze spojených kosočtverců a týž se opakuje i na víčku. Bordura u okraje kupy je z vavřínového vlysu, na víčku je obměněna květinovým věncem a metličkovým ornamentem.

Tvar poháru i jeho střídmost výzdoba ukazují na typický klasicistický, velmi často se vyskytující typ s jednoduchým páskovým dekorem, užívaný také v empiru a tím vymezující dobu, kdy pohár vznikl.

Pohár Frant. Zachariáše Römische (sbírky KVMO). Snímek J. Schubert.

Jak bylo řečeno výše, již při koupi byl znám jeho původní majitel, a proto iniciály v medailonu jsou počátečními písmeny jména Františka Zachariáše Römische, majitele panství Malá Skála v severních Čechách. Z literatury a dalších údajů je zjištěno, že se narodil 12. 12. 1757 v Mikulášovicích (o. Děčín). V roce 1803 zakoupil maloskalské panství od Františka Václava hraběte Desfour, a to, čím se vlastně nejvíce proslavil, bylo vybudování prazvláštní galerie v přírodě — tzv. Pantheonu, který v duchu soudobého romantismu využil přirozenou konfiguraci okolních skal (1810).² Zemřel 6. 11. 1832 a byl pohřben v Malé Skále. Na lesním hřbitově stojí drobný, architektonicky řešený náhrobek s dominující alegorickou postavou a s nekrologem u životopisných dat, vyrytým do mramorové desky.³ Tento náhrobek je také jedním z námětů na broušeném maloskalském poháru z r. 1834, který je v majetku Národního muzea v Praze.⁴

Jestliže předpokládáme, že správné znění nápisu je „Vivat! Wohl Leben“, vznikl tento pohár k neznámé příležitosti — oslavě jubilea atp. Z toho by se dalo také usuzovat na přesnější datování poháru do let 1804—1832 a i když autora, rytce nebo objednavatele již těžko určíme, jde jistě o nepříliš originální, místní práci z Jablonecka. Ve svém konečném vyznění jde spíše o zajímavý kulturně historický doklad doby.

P o z n á m k y :

¹ Pohár byl zakoupen na doporučení UPM v Praze od V. Balkeho, který v dopise potvrdil, že jeho manželka byla pravnučkou neteře F. Z. Römische. (Př. doklad úseku spol. věd. č. 232/67, dále osobní korespondence č. j. 695/80.)

² Dagmar Stará, Maloskalský skleněný pohár z r. 1834; in: Časopis Národního muzea, r. XXVI, 1967, str. 218. Zde i veškerá další literatura a podrobné údaje o F. Z. Römischovi.

³ Gewähren Dir diese Bäume kühlenden Schatten
flüstert ihr Gesäusel am Felsenmale
heiliges Entzücken und Frieden in Dein Herz:
so denke mit Liebe ihres menschenfreundlichen
Pflanzens dieser Hügel bedeckt sein Grab.
FRANZ ZACHARIAS
EDLER VON RÖMISCH
geboren zu Nixdorf am 12. Dezember 1757
gestorben am 6. November 1832
HERR ZU KLEINSCKAL

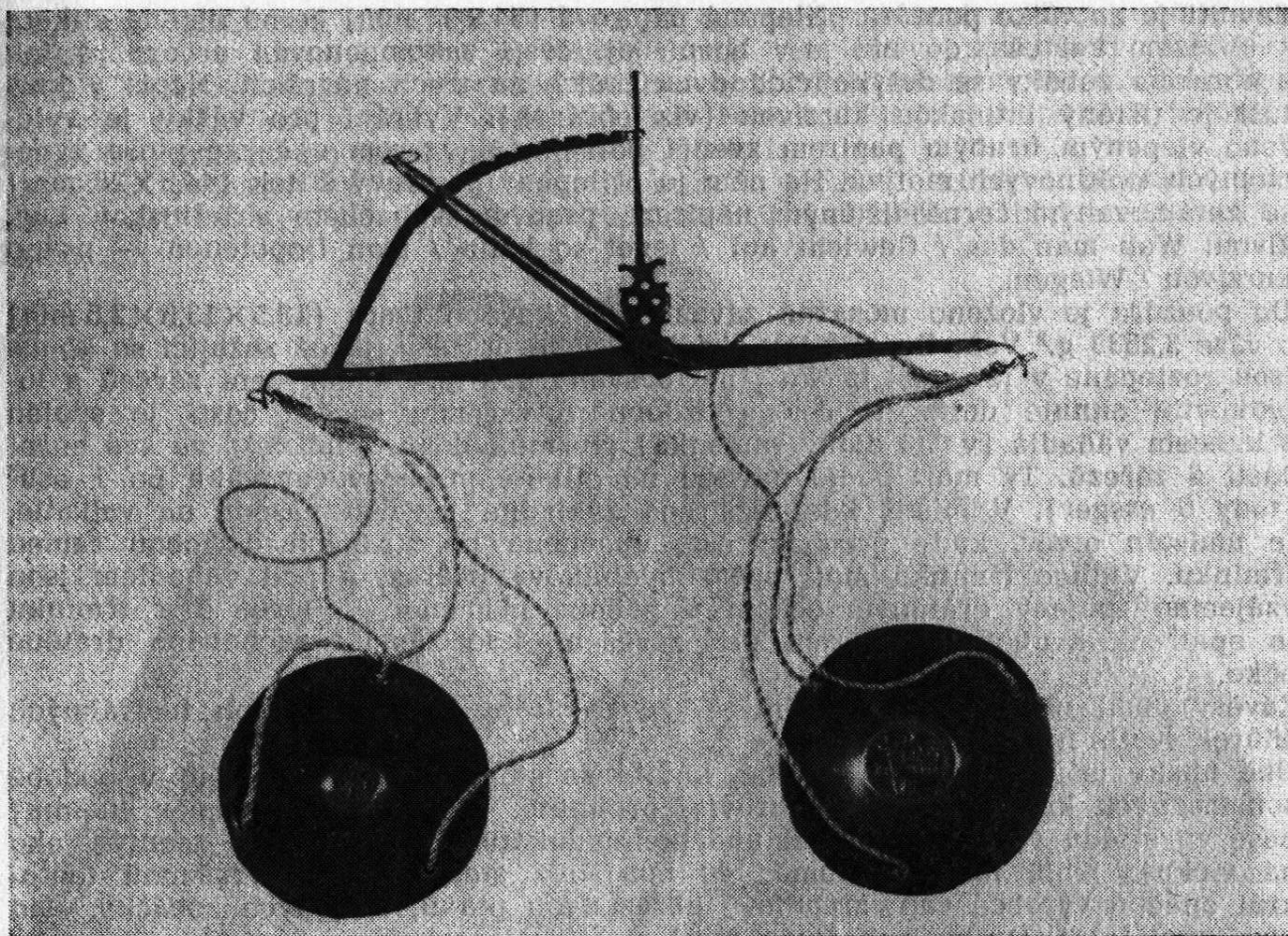
⁴ Dagmar Stará, l. c.

⁵ Pohár je uložen v KVMU pod č. UP 6701.

Věra Michnová

PŘÍSPĚVEK KE STUDIU MINCOVNÍCH VÁŽEK

Problematika, funkce a poslání raněstředověkých vážek je v odborné literatuře cizí i české poměrně často diskutována. Ovšem pokud jde o vážky pozdějšího data (převážně z období 16.—19. stol.), určené k vážení mincí — tzv. Goldwaage, tyto jsou zpracovávány především v místech, která byla ve své době významnými centry výroby tohoto druhu zboží. Jsou to zejména přední obchodní velkoměsta středověké Evropy: Norimberk, Kolín, Amsterdam, Antverpy atd. V odborné české literatuře materiály k tomuto tématu dosud postrádáme, přesto-

Dukátové vážky. Sbírky KVMO. Snímek J. Schubert.

že se dá předpokládat, že podobné doklady středověkého obchodu se nalézají ve sbírkách nejednoho našeho muzea.¹

Dva exempláře dukátových vážek, které jsou v nynější době součástí uměleckoprůmyslového fondu KVM, byly původně majetkem dvou muzeí. Uměleckoprůmyslového muzea v Olomouci a Historického muzea města Olomouce. Pouze v prvním případě se však daly pomocí přírůstkové knihy zjistit bližší okolnosti jejich původu: vážky s pouzdem přír. č. 2454 (dnes inv. č. UP 9177) věnoval muzeu někdy v polovině roku 1897 žák reálného gymnázia Karel Schindler.

Popis:

Dukátové váhy inv. č. UP 9178

Pouzdro: dřevěné, přírodní tmavé barvy, shora a zespodu se stopami opracování (paralelní tenké rýžky). Skládá se ze dvou částí, přičemž horní (víčko) je ke spodní části upevněno pohyblivě na závěsech v podobě oček z Fe drátu. Do spodní části (dno) je shora zatlučen Fe hřebíček ukončený očkem, a to tak, že při uzavření víčka projde otvorem a může se zajistit háčkem z barevného kovu, který je připevněný zvenčí na víku. Víko a spodní část pouzdra jsou označena výrobcem na zadní straně dvěma stejnými rýhami. Na horní ploše víka jsou poblíže háčku vytlačeny do dřeva těsně u sebe dva kruhové mincovní symboly: dublon (kříž) a uherský dukát (postavička sv. Ladislava po stranách s iniciálami H, D). Oba mají stejný průměr 13 mm. Rozměry pouzdra: d. 132,5 mm, max. š. 59 mm, v. 19 mm.

Zevnitř je na víčko pouzdra přilepená papírová (54×32 mm) černě tištěná etiketa s obrazem kartuše, do níž je v horní její části zakomponován erbovní štítek s obrazem zobáky se dotýkajících dvou ptáků na třech návrších. Nápis v kartuši je tištěný latinskou kurzívou (viz obrázek). Vybrání pro vážky je vyloženo vlepeným hrubým papírem zvenčí potištěným vzorem v černé ploše vynechaných květinových motivů. Na něm je přilepený papírový štítek (44,5×28 mm) se zarámovaným černě tištěným nápisem, psaným švabachem a latinskou kurzívou: Wan man das / Gewicht auf / leget so kann / man Dopolenen — psáno kurzívou / Wiegen.

Do pouzdra je vloženo mosazné závaží destičkového tvaru (13,5×13,5×2,5 mm) o váze 3,2533 g.² Vahadlo je z Fe, obdélníkového průřezu, jehož zužující se konce jsou roztepané v jakousi „lžičku“, perforovány otvorem k uchycení závěsů a lopatkovitě ohnuté dolů. Jazyček s ozdobně utvářenou spodní částí je spojen s koncem vahadla (v 1/3 délky raménka) čtvrtobloukem, jenž nese ve své horní části 6 zářezů. Ty mají podle návodu na etiketě představovat váhu po 1 asu³ (tedy 6 essger). V místě, kde rozšířená základna jazyčku nasedá na vahadlo, je umístěn otvor, kudy prochází osa, upevněná po stranách do obou ramen třmínku. Vidlice třmínku mají opět obdélníkový průřez, a pod vahadlem jsou vzájemně spojeny drátěným očkem v podobě písmene U. Horní část třmínku je opatřena kruhovým otvorem pro zavěšení, kde zůstalo zachováno drátěné oko.

Závěsy obou misek jsou původní — ze třech proudů splétaných hedvábných šňůrek světle hnědé barvy.

Obě misky jsou z mosazi,⁴ leštěné, kulaté se stopami po opracování v podobě soustředných kruhů a mírně talířovitě prohnuté. Těžší miska (průměr 40 mm) nese ve středu vyražený symbol uherského dukátu (sv. Ladislav — tentýž jako na víčku); lehčí miska (průměr 40 mm) má stejně shora vyraženou tentokrát značku výrobce vah: zrcadlový obraz dvou ptáků, spojených zobáčky. Nad nimi iniciály FD (průměr značky 8 mm).

Celková d. vahadla 111 mm, v. třmínku 51 mm, v. jazyčku 42 mm.

Dukatové váhy bez závaží inv. č. UP 9177

Pouzdro i vážky jsou poškozeny, v základních rysech však popis souhlasí s popisem vážek předcházejících.

Rozměry pouzdra: d. 131 mm, max. š. 59 mm, v. 17 mm.

Ve dně pouzdra není přilepený štítek, upozorňující na možnost vážít i dublony a rovněž závaží chybí. Obě misky jsou opět mosazné o průměru 39 mm. Lehčí miska vah však v tomto případě postrádá značku výrobce vah.

Celková d. vahadla 119 mm, v. třmínku 58 mm, v. jazyčku 40 mm.

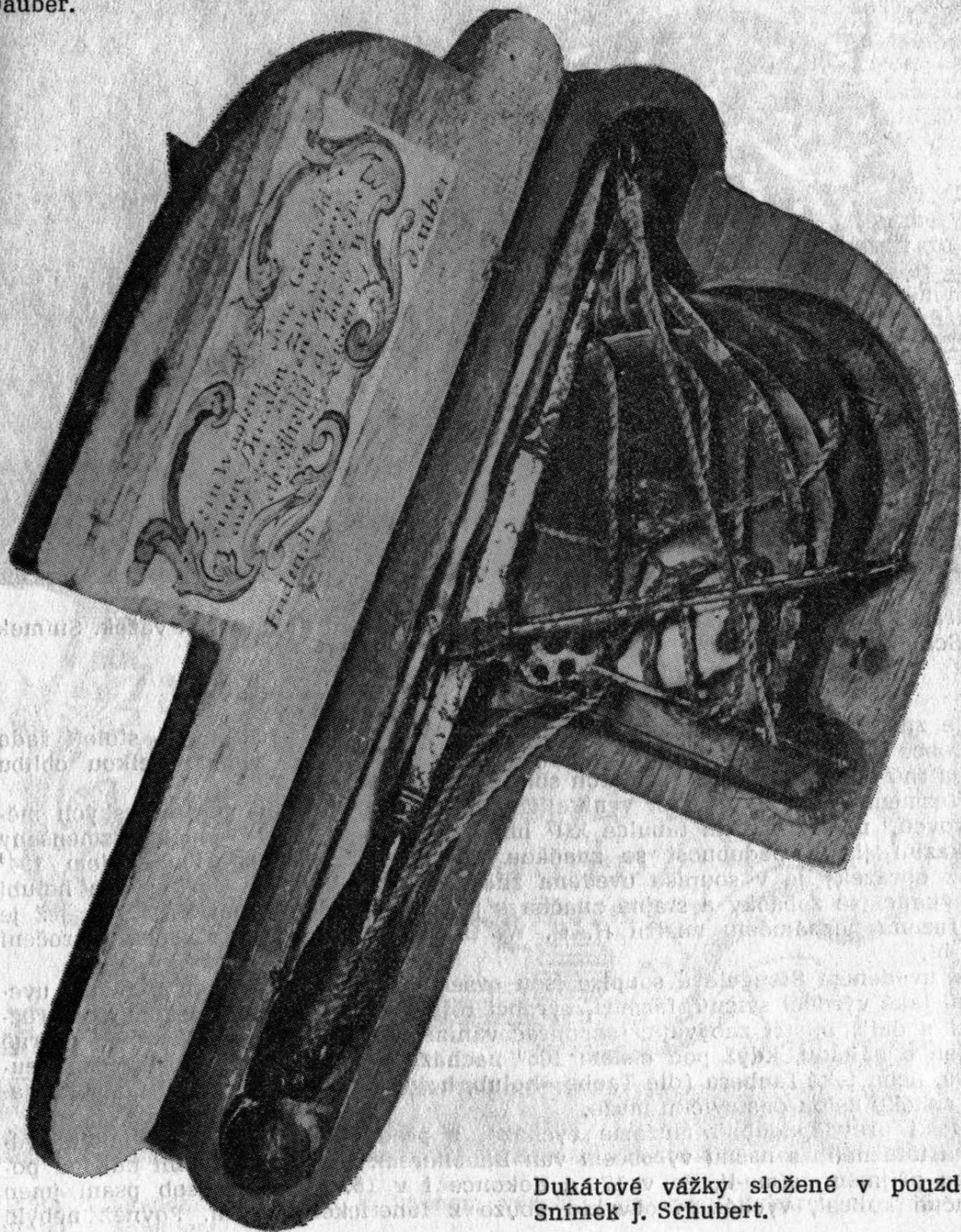
Datování a bližší označení vážek

Obě dvě pouzdra vážek vykazují stejného výrobce, odpovídá tomu stejné zavěšení víčka, konstrukce háčku i podobné opracování dřeva. Z toho je možné usoudit, že výrobce vah si objednal obě dotyčná pouzdra u stejného mistra truhlářského cechu (ani jedno z pouzder nenese značku výrobce pouzder).

Už méně kategoricky se můžeme vyjádřit v případě totožnosti obou vah. U inv. č. UP 9177 totiž vahadlo zapadá přesně do vyhloubeného pro něj prostoru v pouzdře. Jinak je tomu však u inv. č. 9178, zde je totiž vahadlo o něco menší než pro něj určená prostora. Takže by se mohlo na první pohled zdát, že vahadlo k dotyčnému pouzdru nepatří. Málokdy se totiž zlatováhy zachovaly nedotčené ve své původní sestavě. Není to jenom otázka záměny mincovních závaží, ale i záměny vahadla a jemu příslušejících misek. Vážky jako vzácný artikl se dědily z generace na generaci a k jistým zásahům na úkor původního složení mohlo dojít buď původním majitelem nebo jeho nástupci. Pokud budeme ovšem vycházet z předpokladu, že jednotlivé části vah, konkrétně vahadlo, náleží k pouzdru v němž se nalézají (pro tuto alternativu na druhé straně svědčí

podobnost opracování obou vahadel, stejné ozdobné utváření základny jazýčku, původní závěsy misek); stává se nám vahadlo, respektive zakončení ramének vahadla důležitým bodem pro rámcové chronologické zařazení vážek. Toto lopatkovité zakončení ramének vahadel, lépe řečeno, jejich roztepání v jakousi lžičku, by naznačovalo na 17. a počátek 18. století.

Druhým vodítkem je pak značka na etiketě: erbovní štítek s obrazem zobáky se dotýkajících dvou ptáků na třech návrších a jméno výrobce —Friderich Däuber.

Dukátové vážky složené v pouzdře.
Snímek J. Schubert.

Odražky uherského dukátu a dublonu na víku pouzdra dukátových vážek. Snímek J. Schubert.

Je známo, že v Norimberku existovala, převážně na počátku 18. století řada výrobců dukátových vážek. Tyto si získaly v okolních zemích velkou oblibu a patrně budou součástí muzejních sbírek v celé Evropě.⁵

Vezmeme-li si ku pomoci vynikající Stengelův soupis norimberských mědikovců,⁶ nacházíme na tabulce XII⁷ hned dvě značky, které poněkud zmenšeny vykazují jistou podobnost se značkou našeho výrobce vah. Pod číslem 194⁸ (viz obrázek) je v soupise uvedena značka ze zkušebního plechu: dva holubi dotýkající se zobáčky a stejná značka s připojenými iniciálami H. G. W., jež je přiřazena neznámému mistru H. G. W. Další bližší informace, včetně vročení chybí.

V uvedeném Stengelově soupise jsou ovšem kromě výrobců vah a závaží uvedeni také výrobci svícňů, formíři, výrobci rolniček, píp, prstenů, leštičů, soustružníci a další mistři zabývající se opracováním barevných kovů. Jde tedy patrně nejen o náhodu, když pod číslem 106⁹ nacházíme výrobce vah: Friedricha Teubera, nebo také Taubera (die Taube=holub, holubice), jenž užíval v roce 1667 jako značku celou postavičku muže.

Dostí pravděpodobně můžeme vycházet z předpokladu, že jde o mistra váhaře totožného s naším výrobcem vah Däubnerem. Nevyvrací to ani odlišná podoba příjmení, víme-li, že v 17. a dokonce i v 18. století způsob psaní jmen značně kolísal, vycházejí obvykle pouze z fonetického znění. Rovněž nebylo

u norimberských mědikovců žádnou výjimkou, že mistr i několikrát změnil značku. „Mnohdy souvisí střídání s tím, že cestou dědictví byla uvolněna značka otcova, nebo i jiného některého blízkého příbuzného.“¹⁰

Je tedy možné, že váhařský mistr Friedrich/Teuber (Tauber, Däuber) získal značku od jiného výrobce vah, nebo dokonce od mistra z jiného odvětví řemesla. Nebo — a to by bylo pravděpodobnější, zavedl značku novou. Tato byla pak značkou mluvící — dva holubi spojení zobáčky. S postupem doby došlo patrně k obnovení značky, takže na tištěné dílenské etiketě se objevují dva holubi dotýkající se zobáčky na třech návrších v erbovním štítu. Třetí mutace značky, kterou známe — dva holubi spojení zobáčky s iniciálkami H. G. W., už patrně není rodinnou záležitostí, ale jedná se o jiného majitele. K takovým změnám se vyjadřuje ve své práci i Stengel, když píše: *Pokud nebylo dědiců, nebo rezignoval onen příslušný na určitou značku, pak mohla být za pár guldenů získána koupí někým jiným.*¹¹

Umísťování lehce rozpoznatelných mistrovských značek na výrobky mělo zabránit pronikání nekvalitního zboží na trh. Obecně to platilo v širším měřítku například o konvářích. Ale i váhaři byli nařízeními nuceni označovat svoje výrobky. V Norimberku pak dokonce pod pokutou několika guldenů. Jisté je, že se tato nařízení všemožně obcházela, ale přísnost cechovních regulí měla patrně za následek také to, že vysoká úroveň váhařského řemesla norimberských mistrů byla ve své době, ale i později respektována. Orientace řady mistrů

Viněta s návodem k vážení a jménem výrobce (pouzdro dukátových vážek). Snímek J. Schubert.

na výrobu dukátových vážek byla dána jejich oblibou, vycházející ze snadné manipulace při kontrole mincí.

Mincovní dukátové vážky měly totiž to specifikum, že jedna miska (s ražbou sv. Ladislava) byla přesně o přípustnou nejmenší váhu (tzv. Passiergewicht) jednoho uherského dukátu těžší než miska druhá. Nebyla zde tedy potřebná mincovní závaží, až na výjimky: v našem případě u inv. č. UP 9178.¹² Dukáty se mohly tedy kontrolovat pouhým položením na lehčí misku vah. Na čtvrtoblouku s vyznačenými asy se pak objevilo manko, chybějící do správné váhy mince.

Značky s holuby (podle W. Stengela). Snímek J. Schubert.

Podrobným studiem mincovních vah, ovšem hlavně těch s nejmenším počtem závaží, můžeme získat přesný přehled o tom, které druhy peněz se nejčastěji objevovaly v každodenním obchodním životě té které země. V případě dukátových vážek pak můžeme posoudit důležitou roli, kterou sehrál uherský dukát v evropském obchodním životě na přelomu 17. a 18. století.

Poznámky

¹ Nutno ovšem poznamenat, že specializace našich kovodělných řemesel byla tehdy na takovém stupni, že zvláště u vážek ranějšího data nutno předem počítat s tím, že se jedná o import.

² Za provedení rozborů děkuji pracovníkům laboratoře lékařské fakulty UP pod vedením doc. RNDr. et MUDr. V. Šimánka. Bylo zjištěno 70,41 % Cu, 0,45 % Fe, 11,76 % Pb, 17,00 % Zn, 2,20 % Sn.

³ As — původně římská mince. S pádem římského impéria mizí i as jako platidlo. Od 18. století se objevuje v Německu jako váhová jednotka, a sice díl Kolínské marky o váze 0,053735 g.

64 asů = 1 dukát.

Ludwig Veit, Das Hebe Geld. Zwei Jahrtausende Geld und Münzgeschichte, München 1969, str. 135.

Ass-plurál = Essger.

⁴ Rozborem chemických prvků bylo nalezeno: 69,80 % Cu, 0,12 % Fe, 1,59 % Pb, 28,46 % Zn.

⁵ Např. podobné dukátové vážky s tištěnou firemní etiketou stejného znění jako u našich mincovních vážek, ovšem bez datování a označení výrobce, jsou součástí Spolkové sbírky medailí, mincí a peněžních značek ve Vídni.

⁶ Walter Stengel, Die Merkzeichen der Nürnberger Rotschmiede, Mitteilungen aus dem Germanischen Nationalmuseum, Jahrgang 1918 und 1919, str. 107–155.

⁷ Jedná se o reprodukováný fragment plechu, který W. Stengel považuje za zkušební plech nějakého řezače kolků.

⁸ Stengel, str. 152.

⁹ Stengel, str. 106.

¹⁰ Stengel, str. 110.

¹¹ Stengel, str. 111.

¹² Zde bylo do vah vloženo mincovní závaží s jednostrannou ražbou, nesoucí symbol dublonu. Mincovní závaží totiž nepředstavovala určité váhové jednotky, ale byla ekvivalenty zlatých a stříbrných mincí, vyskytujících se v oběhu té které doby. S výskytem závaží pak souvisí štítek, vlepený ve dně pouzdra, poukazující na možnost vážení dublonů — což je odůvodněno přibližně stejnými váhami obou druhů mincí (dukátu, dublonu).

PŘÍSPĚVEK KE STAVEBNĚ-HISTORICKÉMU VÝVOJI KOLEJNÍHO KOSTELA VE STARÉ VODĚ

Do vývoje barokní architektury na Moravě zasáhl od šedesátých let 17. století významný císařský architekt Giovanni Pietro Tencalla (1629-1702). Navrhl např. plány na přestavbu biskupské rezidence v Kroměříži, byl autorem projektu barokní budovy kláštera Hradiska u Olomouce. Byl také autorem projektu některých piaristických staveb na Moravě (např. v Příboře a ve Staré Vodě¹).

Kostel sv. Anny a sv. Jakuba Většího ve Staré Vodě se začal stavět na popud olomouckého biskupa Karla z Liechtenštejna (1664-1695) v letech 1683-1688.² V roce 1690 byl kostel prostě vysvěcen budišovským děkanem Františkem Zeiskem, slavnostní svěcení — konsekrace — bylo 11. 10. 1705, olomouckým světitím biskupem Františkem Julianem hrabětem z Braidy. Relace starovodského rektora říká, že „kostel je chvalně známý velkolepou výstavbou a uměleckými malbami“.³

Kostel vznikl v místech starší, zbořené kaple sv. Anny, která byla založena jako poutní kaple v blízkosti původního kostelíka sv. Jakuba Většího. O stavbu nového kostela se pokoušel již jeden z předchůdců biskupa Liechtenštejna, biskup kardinál František Dietrichštejn, ale třicetiletá válka a smrt mu tento úmysl znemožnila uskutečnit. O kapli sv. Anny je zmínka již v roce 1529. V roce 1582 za biskupa Stanislava byla kaple přestavěna.⁴

Stavbě nového kostela věnoval biskup Liechtenštejn velkou pozornost a péči. Návrhy na stavbu nechal zhodnotit císařským architektem Giovannim Pietrem Tencallou.⁵ V biskupově zastoupení stavbu sledoval a pravidelně podával zprávy biskupský zednický mistr z Kroměříže Matouš Pertsch (Matheus, Mates Porst, Ports, Pörsch),⁶ Pertsch se také zúčastnil prací na přestavbě biskupské rezidence v Kroměříži. Stavbu vedl zednický mistr Petr (Petrus) Töchet (Techet) z Budišova, který je uváděn jako „polierus“ při stavbě.⁷

Podobně jako stavbě, věnoval biskup také velkou pozornost umělecké výzdobě kostela. Podle J. Malého⁸ je některý z obrazů starovodského kostela dílem italského malíře Luigi Garsiho z roku 1687. O ostatních malířích se Malý nezmiňuje. Na základě rozboru starovodské kroniky můžeme říci, že na malířské výzdobě kostela se podílel také kroměřížský malíř Eliáš Finsterwald (zem. 1702), který pracoval pro biskupa Liechtenštejna. V září 1702 renovoval Finsterwald spolu se svým společníkem obraz na hlavním oltáři. Pro starovodský kostel zhotovil dva obrazy Panny Marie Římské a pro kolej obraz jejího zakladatele biskupa Liechtenštejna, které přinesl do Staré Vody 5. června 1695.⁹

Na výzdobě starovodského kostela se také podílel kameník Andreas Alio (Agljo), švýcarský Vlach, usdlý v Kroměříži, který také pracoval na kamenické výzdobě kroměřížského zámku. Ve Staré Vodě pracoval v letech 1686—1687. Smlouvu na kamenické práce při výzdobě kostela uzavřel 25. května 1686.¹⁰ Prováděl kamenické a sochařské práce na fasádě kostela, zhotovil kamenné zábradlí a balustrádu, tři velké oltářní desky, 6 velkých podstavců a 3 sochy na fasádě.

Zámečnické práce (práce s kovem) provedl na starovodském kostele Tobáš (Dobiáš) Werner, zámečnický z Kroměříže. Werner přišel do Kroměříže ze Šumperka v roce 1680. V roce 1687 s ním byla uzavřena smlouva na provedení všech zámečnických prací (např. oplechování okenních rámců apod).¹¹

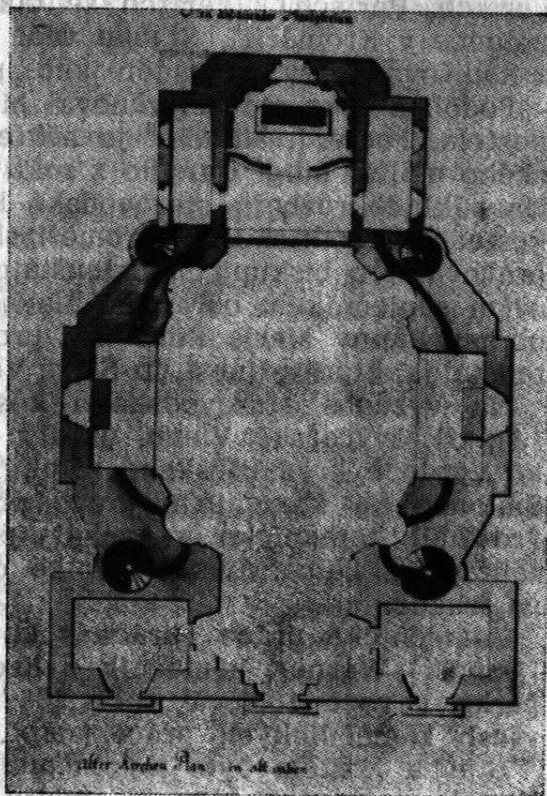
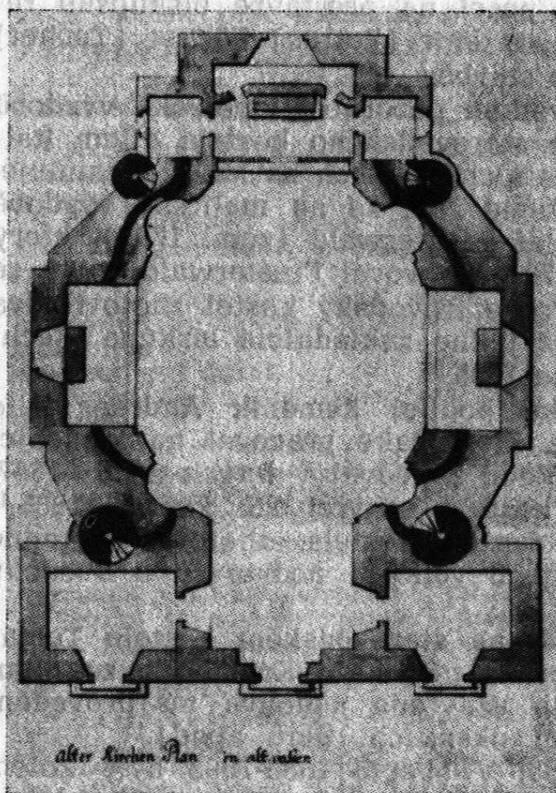
Stavba kostela byla dokončena v roce 1688. V období 1688-1692 byly kolem kostela postaveny klenuté ambity. Relace starovodského rektora (pravděpodobně z roku 1705) o tom říká: „Hoc perfecta est Anno 1688. Hoc Ecclesia insuper est circum data pulchro et spatioso ambitu...“.¹²

Biskup Liechtenštejn věnoval také velkou pozornost vybavení kostela bohoslužebnými rouchy a předměty. Sám věnoval kostelu vzácné ornáty, obrazy pro tři oltáře, paramenta, kasule, pluviály, dalmatiky, alby, cingula, birety, corporalia, měšce, řízy, tři kalichy, džbánky cínové a stříbrné, dvě ciboria, velké číše, misál stříbrem tepaný, tři misály pohřební, stříbrnou kadidelnici, kadidelnici kovovou, 6 velkých stříbrných svícňů, 1 zvon velký, 2 zvony malé, positivum.¹³

Mimo uvedený odkaz biskupa Liechtenštejna jsme o mobiliáři kostela z doby těsně po založení informováni z inventáře, z roku 1690.¹⁴ V úvodu soupisu se říká, že se jedná o kostel skvostný, se znamenitými štukovými pracemi, který má tři oltáře stejně hodnotné práce (hlavní oltář sv. Jakuba a sv. Anny, na epištolní straně oltář sv. Josefa, na evangelijní straně oltář sv. Joachima). Ze soupisu je patrné, že kostel byl vybaven vzácným mobiliářem (věci z kovu — zlaté, pozlacené, stříbrné — kříže, kalichy, řetězy, lampy, jedna lampa z roku 1616). Bohoslužebná roucha byla vesměs vyšívána brokátlem. Kostel byl bohatě vybaven obrazy a sochami. Mimo sochu na hlavním oltáři — sošku sv. Anny, se uvádí souhrnně, že v kostele je 24 obrazů. Dále je uvedeno 13 kusů bohoslužebného oblečení, 5 kusů korporálií, 1 velký kříž, 1 starý oltářní kříž, 2 korouhve, 3 staré misály, 2 česká evangelia, 1 starý tabernákl, 3 zvony, 2 skříně na bohoslužebná roucha, 1 positivum.

Toto positivum bylo v roce 1715 (v době od poloviny května do začátku června) nahrazeno varhanami, které provedl olomoucký varhanář Antonín Jiří Schack.¹⁵

Půdorys kostela tvořil pravidelný kříž, který byl porušen přestavbou presbytáře z let 1765-1767. Nová úprava presbytáře byla provedena podle návrhu z roku 1761. V žádosti o povolení přestavby se uvádí, že tato je nutná vzhledem k tomu, že stávající kněžiště je málo osvětlené. Současně byla také provedena

Stará Voda, půdorysy kostela: před přestavbou presbytáře a s návrhem jeho přestavby.

výzdoba interiéru kněžiště i kostela. Strop chrámové lodi byl vyzdoben freskou Posledního soudu, jejíž autorství je prozatím sporné. Pod římsou, podél celého kostela, byly fresky — námět rozšíření úcty sv. Anny ve světě. Klenba presbytáře byla vymalována pravděpodobně Janem Kleinem.¹⁶

J. Malý ve Vlastivědě moravské (Libavský okres) uvádí, že kostel měl zvony ze zrušených kostelů olomouckých, které byly kostelu darovány v roce 1787 a to: zvon z kostela sv. Petra (8 q), který ulil v roce 1445 Václav Kandler, druhý zvon byl z kostela sv. Blažeje (ulil v roce 1552 František Ilenfeld). Ambity byly zdobeny malbami křížové cesty z r. 1892.¹⁷

Nově postavený poutní kostel svěřil biskup Liechtenštejn řádu piaristů, kteří přišli do Staré Vody v roce 1690. Biskup zakládá při kostele nadaci pro 12 členů řádu, ale provinciál Germanie (provincie do které byly začleněny v té době také naše země, později vytvořena samostatná česko-moravsko-slezská provincie) prof. Alexius Eder posílá z Kroměříže do Staré Vody pouze dva členy řádu. Jelikož klášterní budova (kolej) nebyla ještě vystavěna, bydleli tito provizorně.¹⁸

Základní kámen piaristické koleje byl položen 15. července 1692. Jako důvod tak dlouhého zpoždění začátku stavby se uvádí, „že dříve musel být zbudován klenutý ambit okolo kostela a k němu přiléhajícího hřbitova“.¹⁹ Můžeme tedy říci, že krásné klášterní ambity byly vystavěny v letech 1688-1692. Teprve potom se přikročilo ke stavbě koleje. Avšak stavba budovy nebyla bez problémů. Prof. Neumann připisuje zhotovení návrhu stavby opět G. P. Tencalloví.²⁰ Z relace starovodského rektora (1705) vyplývá, že stavitel a fundátor se návrhu příliš nedržel, dělali různé/změny, a to i po založení základů a vystavění zdí. Tyto změny zřejmě souvisely se stálým zvyšováním fundace, které bylo dokončeno teprve v roce 1695. A tak v roce 1696 byly položeny základy čtvrtého křídla koleje. Stavba byla dokončena v září roku 1700.²¹ Také stavbu kolejní budovy řídil zednický mistr Petr Töchet (Techet), jehož jméno je uvedeno na základním kamenu koleje, kde je uveden jako „magister murariorum“.²²

Zmínky si zaslouží také krypty, které jsou umístěny pod kolejním kostelem. Podle Pillicha je jedna umístěna pod kostelem (vchod pod kamenem asi uprostřed kostela), druhá je pod ambity (vchod označuje kámen s křížkem). V kryptě pod kostelem bylo podle Pillicha asi dvacet rakví.²³ Podle klášterní kroniky je možno v kryptách hledat pozůstatky některých významných příslušníků starovodské piaristické koleje (např. v roce 1736 byl do krypty pochován prof. Weidzinger, v roce 1780 prof. Schubert a jiní).²⁴

Kolejní kostel sv. Anny a sv. Jakuba Většího spolu s bývalou piaristickou kolejí byly zbudovány podle návrhu, který vypracoval slavný císařský architekt Giovanni Pietro Tencalla. Právem patří proto mezi naše významné kulturní památky. Význam tohoto souboru piaristických staveb je násoben ještě tím, že zde působilo mnoho významných osobností naší vědy, kultury a umění.

Poznámky:

¹ Srovnej Richter Václav, Poznámky k dějinám barokní architektury na Moravě. Volné směry, umělecký měsíčník, r. XXXVII (1941—1942), str. 288—298. Páleníček Ludvík, Za pochodní krásy, výtvarný místopis Kroměřížska a Zdounecka, Kroměříž 1945.

² Státní oblastní archiv v Opavě, pob. v Olomouci, relace starovodského rektora, vložená do 1. dílu kroniky piaristické koleje ve Staré Vodě, fond Soubor rukopisů metropolitní kapituly v Olomouci, sign. CO 632-634 (dále jen SOA Opava, pob. Olomouc, CO 632-634).

³ Neumann Augustin, Piaristé a český barok, Píerov 1923, str. 123.

⁴ SOA Opava, pob. Olomouc, relace CO 632.

⁵ Giovanni Pietru Tencalloví připisuje návrh na stavbu koleje a kostela piaristů ve Staré Vodě celá dosavadní literatura. Srov. např. Neumann, cit. dílo, Richter, cit. dílo, Pillich Emil, Poutní místo Stará Voda na Moravě, Praha 1926. Malý Josef, Libavský okres, Vlastivěda moravská, Brno 1931. Archivní doklady autorství Tencallovo potvrzují. V dopise psaném ve Vídni 25. 6. 1680 (SOA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupství olomoucké, kart. 106), sděluje G. P. Tencalla biskupovi Karlovi z Liechtenštejna, že vypracoval objednané návrhy staveb a na dalších pracuje. Ve výčtu rozpracovaných návrhů se objevuje také

kostel ve Staré Vodě. (Za laskavé přeložení tohoto italského Tencallova dopisu děkuji PhDr. Josefu Svátkovi, řediteli Městského muzea v Holešově.)

⁶ SOA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupství olomoucké, kart. 439. — Matouš Pertsch byl usedlý v Kroměříži, kde v letech 1688—1706 vlastnil dům čp. 107. Zemřel 1706 (Peřinka a V. F., Dějiny Kroměříže, II/3).

⁷ SOA Opava, pob. Olomouc, CO 632.

⁸ Malý J., Vlastivěda moravská, Libavský okres, str. 194 a n.

⁹ SOA Opava, pob. Olomouc, CO 632, str. 54, str. 61. Eliáš Finsterwald se narodil v Kroměříži, kde v roce 1692 koupil dům. Téhož roku učinil měšťanskou přísahu, několikrát byl purkmistrem. Zemřel v roce 1702. Pracoval v biskupských službách. Peřinka, cit. dílo, II/1—20.

¹⁰ SOA Opava, pob. Olomouc, dep. Kroměříž, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků, sign. M, kart. 34 Andreas Alio (Aglío) kameník, švýcarský Vlach, usedlý v Kroměříži, kde měl dům č. 128, v Kovářské ulici. Pracoval také na kamenické výzdobě kroměřížského zámku. (Peřinka, cit. dílo, II/1—2.)

¹¹ SOA Opava, pob. Olomouc, dep. Kroměříž, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků, sign. M, kart. 34 Tobiáš (Dobiáš) Werner, zámečník, usedlý v Kroměříži, kde koupil v roce 1684 dům čp. 143. (Peřinka, cit. dílo, II/3.)

¹² „Dokončen v roce 1688. Kostel má kolem dokola krásné a rozsáhlé — prostorné — ambity.“ SOA Opava, pob. Olomouc, relace CO 632.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ SOA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupství olomoucké, kart. 439.

¹⁵ SOA Opava, pob. Olomouc, CO 632, str. 147, 148. Srovnej také Oppl E. W., Altwasser zur Zeit Felix Jaschkes (1824). Das Kuhländchen II/1930, str. 62 a n.

¹⁶ Pillich Emil, Poutní místo Stará Voda na Moravě, Praha 1926. Srov. Malý, cit. dílo. — Jůza Vilém, Několik plánů moravských stavebních památek, Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university, roč. X-1961, řada uměnovědná, F-5, str. 379 a n. — SOA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konsistoř v Olomouci, kart. 4732.

¹⁷ Srov. Malý, cit. dílo.

¹⁸ SOA Opava, pob. Olomouc, relace, zápis na str. 3, CO 632.

¹⁹ SOA Opava, pob. Olomouc, relace CO 632.

²⁰ Neumann, cit. dílo.

²¹ SOA Opava, pob. Olomouc, relace, CO 632.

²² SOA Opava, pob. Olomouc, CO 632, str. 31 a násl.

²³ Pillich, cit. dílo.

²⁴ SOA Opava, pob. Olomouc, CO 633, str. 52, 587. O významných osobnostech působících v piaristické koleji ve Staré Vodě (ať již jako žáci nebo jako učitelé), srovnej: Svátek Josef, Čeští kulturní pracovníci 19. století jako učitelé na piaristické škole ve Staré Vodě, Oderské vrchy, vlast. zpravodaj, č. 3—4, 1969. Zde také uvedena další literatura.

SDĚLENÍ

● Povstání na Moravě v roce 1619

Těsně před brněnským sněmem, svolaným na počátek května roku 1619, se vzbouření moravští stavové připojili k českému povstání, v městě samotném provedli převrat, moravského zemského hejtmána Ladislava z Lobkovic zbavili úřadu, kardinála Dietrichštejna vojenského generalátu a utvořili vládu 29 direktorů. Za direktory bylo zvoleno po 12 příslušnících stavu panského a rytířského a pět ze stavu měšťanského. Z Olomouce stal se direktorem měšťan Václav Lužický, kterého později vystřídal Jan Obštorfar (též Obštorf, Obsdorfer). Vláda direktorů převzala správu země a zřídila si samostatnou kancelář. Z její činnosti dochoval se tzv. kopiář (správně registra) vyšlé korespondence česky psané z rozmezí od 6. května do 17. září 1619, kdy vláda na Moravě přešla do rukou zemského hejtmána Ladislava Veleny z Žerotína. Tento zajímavý pramen záslužně vydala dr. Libuše Urbánková-Hrubá pod názvem „Povstání na Moravě v roce 1619“ s podtitulem Z korespondence moravských direktorů (Praha, Archivní správa MV ČSR 1979, 349 str.). Jde o důležitý pramen, který je v Státním oblastním archivu v Brně od r. 1922, kdy byl zakoupen ve Vídni ze soukromých rukou. Protože je rozsáhlý — čítá 900 stran a je v něm zapsáno

678 písemností v plném znění — editorka nepřetiskla veškerou korespondenci v úplných textech. Nejzávažnější otiskla v plném znění, u méně významné uvedla v plném znění jen některé části a všechny zbývající listy podchytila registry.

Obsah korespondence je velmi pestrý — jsou zde písemnosti týkající se správy, vojenství, financí, záležitostí politických (např. vztahy direktorů k stavům českým, slezským, rakouským, uherským), náboženství (vypovězení jezuitů ze země, vyloučení katolíků ze správy královských měst, obsazování far nekatolickými kněžími), hospodářské situace (zadlužení vojenskými náklady, konfiskace). Samozřejmě poskytuje i dost pramenů o původci této písemnosti — o kolísání vlády podle měnící se vojenskopolitické situace a o snahách navázat jednání s císařem o mír.

Editorka opatřila vydání výstižným úvodem (str. 5—34), seznamem literatury, obrazovými přílohami a jmenným rejstříkem, zachycujícím osobní a zeměpisná jména (str. 331—348). Čtenáře upozorňujeme, že např. heslo Olomouc je velmi početné, obsahuje půl sloupce. Vloudily se do něj tiskové chyby, např. v rejstříku u olomouckého měšťana J. Obštorfara bylo vysázeno č. 478 místo správného 477, odkaz na č. 344 je chybný.

Edice tohoto pramene je velmi záslužná a pečlivá, je závažným přínosem k poznání Moravy v relativně krátkém období vlády direktorů. Bylo by užitečné, kdyby mohla být doplněna edicí listů některých antipodů povstání, např. kardinála Dietrichštejna, aby obraz této problematiky byl úplnější.

Miloš Kouřil

● Rozměry hodinového cimbálu z roku 1501

V článku o zvonařské formuli na hodinovém cimbálu olomoucké radnice z roku 1501 (Zprávy VÚO č. 97, str. 26—29) byly nedopatřením vynechány rozměrové údaje, zjištěné dne 9. října 1961 při pořizování pauzového snímku. V důsledku toho nemohly být převzaty do katalogu publikovaného L. Mlčánekem - P. Šrámkem (Olomoučtí zvonaři 15. století, VVM XXXI 1979, 304). Uvádíme proto dodatečně tato čísla: výška 90 cm, průměr 168 cm. B.

● Známý — neznámý náhrobní kámen od olomouckých augustiniánků

V roce 1978 byl takřka znovu objeven gotický náhrobní kámen, vezděný do líce zdiva barokně renesanční budovy kanovnícké rezidence čp. 513 v Křížkovského ulici č. 12.¹ Ježto vyčerpávající zhodnocení je připravováno na pracovišti OSSPPOP v Olomouci, připojujeme pouze několik okrajových poznámek. Jak je známo, zlomky náhrobního kamene byly objeveny při demolici staré zemské nemocnice v sousedství uvedené rezidence a v historii kamene je pozoruhodným přínosem skutečnost, že se zachovala jeho fotografie za stavu těsně po vyzvednutí. Náhrobník, rozlomený na tři díly, byl položen na terénu pravou boční stranou před zdí z lomového kamene. Kresebné linky v zobrazení ženské postavy i v některých textových literách nesou stopy čištění ostrým předmětem. Předpokládáme, že snímek zhotovil olomoucký fotograf Carl Pietzner, který v roce 1901 prováděl dokumentaci nemocniční kaple P. Marie před její demolicí. Výborně provedená a zachovalá fotografie má rozměry 17,5×23 cm a je nalepena na paspartě 24,8×32,8 cm. Na rubu pasparty vlevo dole je perem rukou MUDr. J. Kuxe připojena poznámka: *Photografie des bei Demolierung / des alten Krankhauses in O. aufgefundenen u. in den / Neubau des Elisabethinums 1902 / eingemauerten alten Grabsteines / Anno dom. M. CCCXXV etc.* Dále je fotografie na rubu označena kruhovým razítkem *Museum hl. města Olomouce*, v ro-

hu vpravo dole jsou uvedeny staré signatury psané tužkou dvojí rukou: D 115 / M. O. XII. 33.²

Na otázku, z jakého důvodu byl náhrobní kámen umístěn do zdiva zmíněného objektu, dává částečnou odpověď nedávno minulý stav lapidária, které narůstalo od devadesátých let souběžně s pevnostními demolicemi a v roce 1899 bylo umístěno v upravené Terežské bráně. Zde však exponáty trpěly svévolí mládeže do té míry, že již na podzim roku 1901 byla sbírka přemístěna do sklepních prostor budovy obchodní akademie.³ Zdá se, že od té doby větší kusy byly instalovány výhradně mimo lapidárium, příkladem jsou portály městských domů umístěné ve škole na Hradě i jinde.⁴ Nalezený náhrobní kámen byl tedy zazděn v těsné blízkosti naleziště, zaniklého kostela sv. Jakuba.

V. Burian

Poznámky:

¹ Věstník MŠ a MK ČSR XXVII 1971, 156.

² Nynější inv. číslo 0-703.

³ Der Statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz IV. Band 1900—1901, Olmütz 1905, str. 794—795.

⁴ Josef Kšír, Olomoucké renesanční portály, Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 24, Olomouc 1969, str. 16—17.

● Oprava

tiskové chyby ve Zprávách KVMO č. 208, str. 17, 3. řádek textu: ... v období přechodu pozdně románského a gotického umění ...

Vyobrazení na obálce:

2. Z vernisáže výstavy „Stráž lidu — svědek a bojovník“ dne 10. října 1980. Snímky J. Navrátil.

(V. Kollmann, K výstavě Stráž lidu — svědek a bojovník)

1. Odražek uherského dukátu na misce mincovních vážek.

4. Značka výrobce (dva holubi s iniciálami FD) na dtto. Snímky J. Schubert.

(V. Michnová, Příspěvek ke studiu mincovních vážek)

3. Olomouc, Křížkovského ulice: náhrobní kámen z roku 1425, stav po nálezu 1902. Snímek K. Pietzner.

(V. Burian, Známý — neznámý náhrobní kámen od olomouckých augustiniánů)

Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci č. 210. Vydalo Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, náměstí Republiky 5/6. Odpovědný redaktor dr. Bohumil Šula. Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 11, třída Lidových milic č. 5, Olomouc.

Rukopis odevzdán do tisku 11. prosince 1980

Reg. zn. RM 134

OBSAH

ČLÁNKY: V. Kollmann, K výstavě Stráž lidu — svědek a bojovník, 1. — M. Papoušek, První světová válka ve světle bílské obecní kroniky, 4. — V. Gregor, Nad odkazem hanáckého folkloristy Františka Novotného, 7. — P. Marek, K otázce zestátnění české reálky v Olomouci, 9. — V. Burian, Prusko-saský válečný náhrobní pomník z roku 1866 v Olomouci-Černovíře, 13. — M. Králíková, Jablonecký pohár F. Z. Römische ve sbírkách KVMO, 18. — V. Michnová, Příspěvek ke studiu mincovních vážek, 20. — F. Řezáč, Příspěvek ke stavebně-historickému vývoji kolejního kostela ve Staré Vodě, 27. — SDĚLENÍ: M. Kouřil, Povstání na Moravě v roce 1619, 30. — B., Rozměry hodinového cimbalu z roku 1501, 31. — V. Burian, Známý-neznámý náhrobní kámen od olomouckých augustiniánek.